

'T IS EENE TOOVERWERELD

**Een bezoek aan de wereldtentoonstelling
te Wenen en een tocht in Salzkammergut,
door Mattheus van Delden
1873**

M.L. Hansen (ed.)

'T IS EENE TOOVERWERELD

**Een bezoek aan de werelttentoonstelling te Wenen en een tocht in Salzkammergut,
door Mattheus van Delden
1873**

© Uitgegeven door STRENG, Epe 2010

Alle rechten voorbehouden. Niets aan deze uitgave mag op enige manier verveelvoudigd of openbaar gemaakt worden, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Inhoudsopgave

Inleiding	7
Kaart	8
De reisroute	9
Het reisverslag	11
Index	38

Inleiding

Mattheus van Delden (1826-1906) was een reislustig man. Hij was nog niet gebonden door een gezin, hij zou eerst in 1881 trouwen, en hij was werkzaam in het familiebedrijf, een zeepziederij te Deventer. Regelmatig maakte hij regelmatig tijd vrij voor een reis. Zijn eerste vakantie was een tocht door de Harz, gevolgd door een reisje langs de Rijn en een tocht door het Taunusgebergte, hij bezocht Engeland en - dichterbij huis - ook Zeeland, Brabant, België en het eilandje Helgoland. Maar de meeste reizen hadden de Alpen tot doel: Zwitserland, Beieren, Tirol en Noord-Italië.¹

In de zomer van 1873 pakte Mattheus van Delden met veel genoeg zijn koffer, hij had besloten de Alpen nogmaals een bezoek te brengen en dat deze keer te combineren met de wereldtentoonstelling te Wenen. Daar was zo veel te zien en de tentoongestelde voorwerpen waren zo bijzonder dat hij bij lange na niet alles kon beschrijven, zelfs niet alles kon onthouden. Hij bepaalde zich in zijn verslag tot datgene wat zijn meeste aandacht trok. Hij bekeek de Japanse en Chinese afdelingen met lakwerk en porselein, het Boheems kristal, zilverwerk en meubels, de machinenhal en de kunsthall waarin schilderijen en beeldhouwwerken tentoon werd gesteld, hij zag de fontein van Sultan Achmed II, het paviljoen van den onderkoning van Egypte en de villa van de Sjah van Perzie. Hij zag een Indiaanse wigwam en tenten uit Lapland. Hij verwonderde zich over een enorme boom uit Amerika en genoot van de vele bloemen.

Hoewel Van Delden de wereldtentoonstelling zeer de moeite waard vond, lag zijn hart toch bij de imposante natuur van het Alpenlandschap. Na een paar dagen op de tentoonstelling rondgelopen te hebben trok hij dan ook de bergen in en genoot daar als van ouds met volle teugen. Lange afstanden legde hij per trein af - de aanleg van het spoorwegnet was in volle gang - of hij verplaatste zich met de postkoets of huurde een koets. Zijn grote bagage stuurde hij vaak vooruit en wandelde naar de volgende pleisterplaats, soms met een gids die tevens de kleine bagage droeg.

Water had ook een grote aantrekkingskracht op Mattheus van Delden. Of het nu grachten, rivieren of zeebaden betrof, zodra de temperatuur redelijk was nam hij een bad. Als er niet viel te zwemmen nam hij genoeg met een warm ligbad. De zoutbaden lokten hem echter niet aan.

Van al zijn reizen maakte Mattheus van Delden levendige verslagen die in de Stads en Athenaeumbibliotheek te Deventer worden bewaard in het familiearchief Van Delden. Op de omslag van dit verslag (inventarisnummer 63) schreef hij:

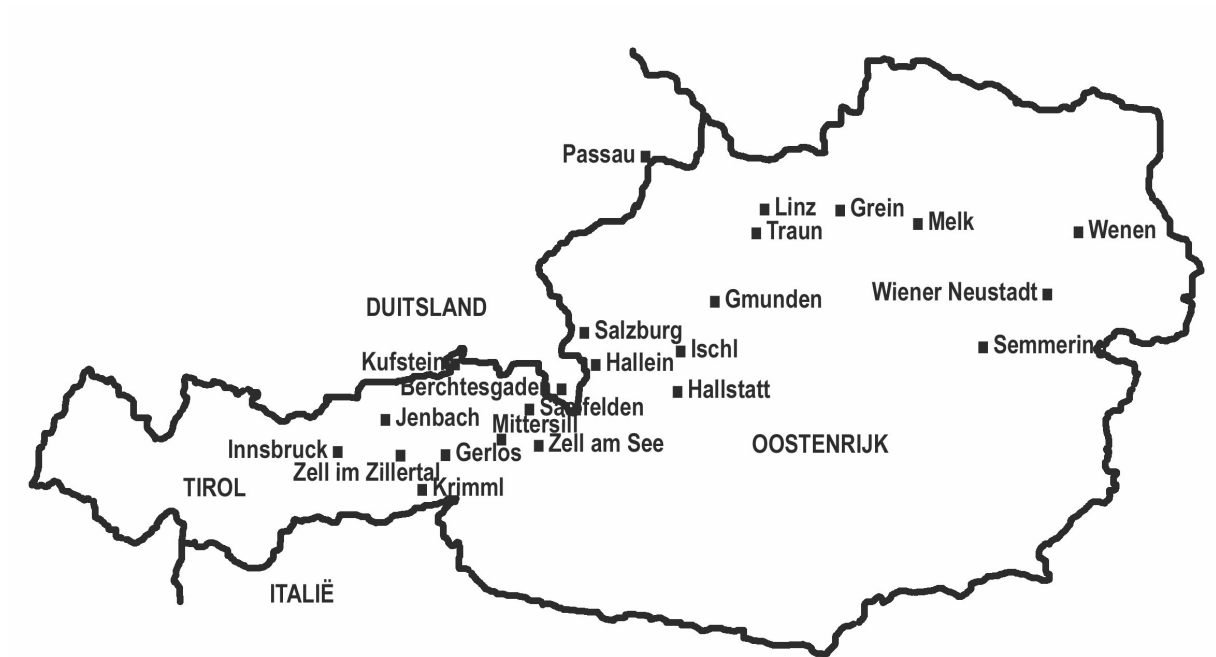
Wenen
en
Salzkammergut
1873

Voor de transcriptie golden de volgende regels:

- De spelling, interpunctie etc. zijn zo veel mogelijk zonder wijzigingen overgenomen, ook het veelvuldige gebruik van komma's. Slechts daar waar het voor de leesbaarheid wenselijk was, zijn komma's en hoofdletters aangepast.
- Duidelijke verschrijvingen zijn verbeterd.
- De oorspronkelijke paginanummering staat tussen [vierkante haken].
- De onderstrepingen zijn gecursiveerd.
- Onleesbare teksten zijn vermeld als < -- > en slechtleesbare teksten staan eveneens tussen <punthaken>.
- De namen van personen zijn zoveel mogelijk in nationale en internationale biografieën opgespoord. Maar niet altijd bleek dat mogelijk, zodat daar toelichting ontbreekt.
- Voor de annotaties is gebruik gemaakt van algemene naslagwerken en reisgidsen die niet nader worden vermeld.

1 Alle verslagen van Mattheus van Delden zijn of worden uitgegeven in de serie Overijsselse Handschriften.

Kaart

De reisroute

		Reisroute	bladzijde
	1873		
Zaterdag	14 Junij	Spoor tot Frankfort.	2
Zondag	15 „	Spoor tot Passau.	3
Maandag	16 „	Passau - Linz.	8
Dingsdag	17 „	Donaureis - Weenen.	15
Woensdag	18 „	Weenen.	19
Donderdag	19 „	Weenen.	26
Vrydag	20 „	Weenen.	28
Zaterdag	21 „	Weenen - Semmering.	35
Zondag	22 „	Weenen.	39
Maandag	23 „	Traunfall - Gmunden.	42
Dingsdag	24 „	Traunsee - Jschl - Hallstadt.	48
Woensdag	25 „	Gosauthal - Zwieselalp - Abtenau.	54
Donderdag	26 „	Golling - Hallein - Salzburg.	60
Vrijdag	27 „	Salzburg.	67
Zaterdag	28 „	Salzburg - Hallein - Berchtesgaden.	73
Zondag	29 „	Königsee - Ramsau.	80
Maandag	30 „	Hirschbühl-pas - Saalfelden.	88
Dingsdag	1 Julij	Zell-am-See - Tuschthal - Terleiten.	94
Woensdag	2 „	Tuschthal - Pinzgau - Mettersill.	98
Donderdag	3 „	Krimml - Plattenkogel - Gerlos.	102
Vrydag	4 „	Zell im Zillerthal - Jenbach.	111
Zaterdag	5 „	Innsbrück - Spoor tot München.	117
Zondag	6 „	Spoor tot Keulen.	124
Maandag	7 „	Tehuisreis.	126

Het reisverslag

Wereldtentoonstelling is er te Weenen! dit is de groote, de allesoverweldigende magtspreuk, die geheel Europa elektriceert. Die veelvermogende roepstem, doet haren invloed ook by my gevoelen.

Die tooverwereld, die vereeniging van allerlei volken te zien en allerlei talen te hooren spreken is zeer aanlokkelyk, en kan er, een bezoek aan het heerlyke Salzkammergut, zoo uitnemend mede vereenigd worden. Die reis, reeds vroeger beraamd, doch toen onuitgevoerd gebleven zoude zich immers, zoo goed aansluiten, by al myne vorige touren, door Tirol, Noordelyk Italie² en Zwitserland³, en kwam na lang wikken en wegen, het besluit tot rypheid, en zonder verhinderling, gelukkig tot uitvoering.

Reisgezelschap had ik wel is waar niet, doch geen nood. De ondervinding van vroeger had mij geleerd, dat alleen reizen [2.] ook veel bekoorlijks heeft, en meer vryheid van handelen geeft.

De preparativen waren spoedig gemaakt en geheel vervuld, van de dingen die komen zouden ging ik *Zaterdag 14 Juny 1873* welgemoed myne reis aanvaarden. Om half acht s'morgens, deed Vader⁴ my uitgeleide naar het Station en reed ik in den gewonen tyd naar Arnhem, en verder naar Emmerich, waar ik de sneltrein uit Holland moest afwachten, die my het land van belofte te gemoet voerde, aanvankelyk met regen, doch op den weg naar Keulen, verliest men daarby zeer weinig.

Ik had te Emmerich, eene plaatskaart genomen tot Frankfort, via Mülheim, Freisdorf en Giessen en moest nu in de achterste wagon gaan zitten, welke te Mülheim, van de, naar Keulen, doorloopende trein wordt afgehaakt.

In weinige minuten was ik te Deuss, en bleef Keulen regts liggen.

Toen ik het Siegthal bereikte, scheen de zon weder liefelyk, op de schilderachtige, met frisch voorjaarsgroen, bedekte bergen, die [3.] het fraaye kronkelende riviertje van weerszyden insluiten en op de helder, geel bloeiende braamstruiken, die zich allerwege vertoonden. Later op den namiddag werd het zeer warm, zoodat ik moede, afgemat en zeer bestoven te acht uur te Frankfort arriveerde. Myn plan om s'nachts verder te sporen verloor daardoor alle aantrekkelykheid, en besloot ik, om maar in het Hotel Drexel in de Friedbergerstrasse te overnachten. 't Was er vry goed en niet duur.

Deze kleine verandering myner reisroute, deed my wel is waar de kans verliezen, om Regensburg te bezien, doch genoot ik daarentegen de fraaije uitzigten onder weg, die anders in den donkeren geheel zouden verloren gaan, en wilde ik bovendien door eene slapelooze nacht, en daarop volgende groote spoorrid, in den aanvang mijner reis, niet te veel van myne kragten vergen. Na eene verkwikkende nachtrust vertrok ik nu:

Zondag 15 Juny van de Hanauer Bahnhof per sneltrein om 6.15 uur uit Frankfort.

Het regende, doch even als den vorigen dag, [4.] verloor ook hier, het vlakke en eentonige landschap, er niets by, en kwam de zon te regertyd, in alle pracht weder te voorschyn, toen de trein, by Aschaffenburg, den Spessart, eene hooge met bosschen bedekte, bergketen naderde. De weg loopt over talryke viadukten, langs dikwerf afgehakte rotsen en door kleine tunnels, tot by Station Partenstein waar zy in het Lohrthal afdaalt, en bereikt men by het stadje Lohr, het dal van den Main, aan welks regteroever men tot Würzburg blijft. De geheele rid biedt veel afwisseling, en is de ligging van Lohr, Gmünden en Würzburg inderdaad zeer schilderachtig.

In laatstgenoemde plaats, ware mij bijna het lot beschoren geweest, te moeten achterblyven, want door eene onjuiste opgaaf aan het station te Frankfort had ik, in plaats van tot Passau, zooals myn plan was, op raad van den geëmploijeerde, slechts een biljet op Würzburg genomen. Met het oog op de hoogere sneltreinpryzen, was dien raad zeer goed, doch zoude ik byna [5.] de dupe er van geweest zyn. De tyd tot het nemen eener nieuwe kaart, was zoo kort toegemeten, dat ik op het perron terugkomende, de trein mogt naoogen.

Gelukkig dat eene onmiddelyk daarop vertrekkende, sneltrein naar Praag, my tot aan het eerste station Rottenburg medenam, waar ik mijn verloren trein weder inhaalde.

2 Van Delden's verslag van Tirol en Noord-Italië in 1868 is in bewerking voor de Overijsselse Handschriften.

3 Hansen, *Een waarlyk prachtig landschap*. Hansen, *Onbeschryfelyk grootsch*. Hansen, *Wildromantisch*. Overijsselse Handschriften nummers 29, 31 en 32.

4 Zijn zesenzeventig-jarige vader Berend van Delden.

Het landschap begon nu minder boeiend en later zelfs eentonig te worden.

Men komt langs het dorp Kitzingen, beroemd door zyne bierbrouwerijen, waar ik dan ook pligtmatic aan god Cambrinus⁵ offerde, door het drinken van een glas echt Kitzingers, en nog langs vele andere plaatsen waarvan Fürth, de voornaamste is, totdat ik te één uur Neurenberg, bereikte, ook hier was het oponthoud zoo kort, dat ik in vliedenden haast, aan 't Station moest eten, wilde ik niet andermaal te laat komen.

Aanvankelyk loopt de weg nu door digte bosschen, en later door het breede [6.] Sulzthal, doorsnydt vervolgens eene boschrijke bergstreek, die tot de Frankische Jura behoort en wordt het landschap van lieverlede weder bekoorlyker.

Hooge schilderachtige bergen, vormen het wildromantische dal van de Zwarte Laber en daarna het fraaije Naabthal.

Ik zat alleen in de coupé, en konde dus, naar welgevallen, zoovele malen van plaats verwisselen, als de uitzigten regts of links dit wenschelyk maakten.

Achter Amberg werd het land vlakker en later by Schwandorf, zelfs zoo laag dat het, door den hoogen waterstand van de Naab, ten deele overstroomd was.

Om 6 uur kwam ik te Regensburg waar ik nu geen tyd tot oponthoud had, tenzij ik mijne geheele reisroute wilde veranderen.

De stad, waarvan ik nu niets, als de prachtig holgewerkte torenspitsen te zien kreeg, ligt aan den voet van het Baijerische Wald, met het witte gebouw der Walhalla⁶, op een uur afstand, tegen de [7.] bergen en ten westen begrens, door onafzienbare vlakten.

Het Station Geiselhöring, het groote kruispunt der Münchener- en Passauer banen eischte een uur oponthoud, 't welk ik liever te Regensburg zoude stil gebleven zyn, doch wordt dit, den reizigers niet in de keuze gelaten. Na het vertrek te 8 uur begon de avond, weldra te vallen, en in het verdere deel der weg tot Passau een onbekend landschap voor mij gebleven. Ik arriveerde er te 11 uur, en nam myn' intrek in het goede Hotel Wilder Mann, een curieus ouderwetsch gebouw, waarvan alle étages overwelfd zyn. In de vloeren der corridors zyn groote vierkante openingen met roosters bedekt, om licht in de beneden verdiepingen te bekomen, 't welk eenige voorzigtigheid met parapluies en wandelstokken vereischte, en was het meerendeel der kamers, zoo énorm groot, dat er gemakkelyk eene geheele famielle konde logeren. In myn slaapvertrek, stonden zeer ongezellig, vijf [8.] ledikanten, die evenwel myne goede nachtrust, niet verstoorden, misschien wel, omdat ik my vooraf verkwikt had met een glas Erlauer, de eerste Hongaarsche wyn, die ik te proeven kreeg, en die uitnemend smaakte.

Maandag 16 Juny had ik uitmuntend tyd om Passau te bezien, omdat de stoomboot naar Linz eerst te 3 uur namiddag zoude vertrekken.

Ik begon met den Dom, een prachtig gebouw, met groote, ovale, geschilderde médallions tegen het plafond. Aan de noordzyde ligt de Domhof, een vierkant ommuurd terrein, met allerlei soort heesters en boomen in groote tobben langs de kanten waartusschen zich de deuren bevinden, van vele, rijk versierde, aparte kapellen.

De stad zelve, maakt een' aangenamen doch tegelyk bevreemdenden indruk, door de veel antieke huizen en overwelfde gangen. Zy is aan den voet van het Bohemer Wald gelegen, zeer schilderachtig op de uiterste [9.] spits, die gevormd wordt, door de zamenvloeiing van drie rivieren: de Donau, de Inn en de Ilz. De eerste ontspringt in het Schwarzwald, de tweede in Graauwbunderland, en doorstroomt Tyrol, en de derde in het nabijgelegen Bohemer Wald. De vereenigde watermassa, die hier eerst belangryk wordt, blyft de naam van Donau voeren.

Aan het nette Stationsgebouw, even buiten de stad gelegen, telegrafeerde ik naar het Hotel Weisses Ross te Weenen, in de hoop daar eene kamer te bekomen, en rigtte toen myne schreden, naar de rivier de Inn, die hier breeder is dan de Donau. Langs de kade loopt eene heerlyke laan van zware boomen, waartusschen eenige zitbanken staan, die de fraaiste uitzigten schonken op de tegenovergelegen bergen, op de rivier, en op de voorstad Innstadt, aan den regter oever, die met Passau in gemeenschap staat, door een 247 meters lange brug. Innstadt zelf beteekent weinig. De Maria hilff kapel, eene bedevaartskerk, op eene hoogte, even buiten het stadje, liet ik [10.] onbezocht, omdat ik de nog

5 Cambrinus is een biersoort maar is ook de beschermheer van het brouwersgilde.

6 Het Walhalla is een negentiende-eeuwse tempel, gelegen tegen een heuvel langs de Donau, waar bustes van denkers en kunstenaars staan.

hooger gelegen vesting Oberhaus, waar het uitzigt nog ruimer is, wilde gaan bezoeken, en keerde dus, over dezelfde brug naar Passau terug, vervolgde de Innkade, tot aan de zeer breede zamenvloeiing, der drie rivieren en ging toen linksom, langs de Donaukade tot aan de yzeren draadbrug, die eene lengte van 220 meters heeft, en welke ik, na het offeren van 1 kreutzer bruggeld, ongehinderd durfde passeren.

Aan den tegenovergelegen of linker oever der Donau, komt men onmiddelyk door een' kleinen tunnel in het bekoorlyke Ilzthal.

Het riviértje was geheel bedekt met hout, dat in grooten overvloed in het Bohemerwald gekapt wordt, en door de stroom medegevoerd, hier door dammen wordt tegengehouden.

Naast de rotswand links, bevindt zich de zeer bezienswaardige gothische Salvatorkerk. Deze kapel in 1484 gesticht, en in 1861 gerestaureerd, is een vierkant gebouw [11.] gelykvloersch geheel ledig, doch met een fraay, geheel verguld altaar boven op de gallery.

Eenige schreden verder begint de weg te klimmen, naar de vesting Oberhaus, boven op den steilen, 130 meters hoogen berg. De toegang tot de buitenwerken, wordt onder het noodig militair geleide, geoorloofd, en is het uitzigt over Passau met zyne drie rivieren, en over het omringende landschap buitengewoon prachtig. Ik trof er reisgenooten van den vorigen dag, de Heer Richter, in wier gezelschap ik naar Hals in het Ilsthal wandelde.

In een half uur, hadden wy dit bekoorlyk dorpje bereikt, aan den voet van een steilen berg gelegen, die bekroond wordt, door de ruïne van een voormalig kasteel. Wy lieten ons aan 't veerhuis over de Ilz roeijen, en wandelden, een kwartier verder, door een boschryk landschap, waar de 130 meter langen tunnel, die in 1831 door de rots is gehouwen, om doortocht te banen, voor een' arm der Ilz.

[12.] Boven het water, 't welk er met vliegenden vaart, doorstroomt, bevindt zich een vonder, van leuningën voorzien, ten gerieve der voetgangers. Het doel dat door deze kunstmatige waterafvoer beoogt wordt, ligt in de dammen, die het afzakkende hout moeten stuiten, doch waardoor te gelyk, zeer gevaarlyke overstromingen zouden kunnen ontstaan.

Langs een' anderen, even fraayen weg te Hals teruggekeerd, poosden wy daar eenige oogenblikken, in den tuin van een bierhuis, en keerden toen naar Passau, over een niet minder bekoorlyken weg terug, waar wij om half een uur, nog juist tydig genoeg kwamen voor de table d'hôte.

En zo was dan de tyd al aangebroken om het bekoorlyke Passau te verlaten. Met spyt scheidde ik, van die fraay gelegen stad, en met niet minder leedwezen, van myne aangename reisgenooten uit het Moezeldal, die eerst den volgenden dag naar Weenen wilden vertrekken. Myne hoop om ze daar weder te zien, mogt ik, hélaas niet vervuld zien.

[13.] De stoomboot over den Donau vertrok te drie uur, en verliet ik eenige minuten vroeger het Hotel, ten behoeven der visitatie van de bagage, dat by het nemen der plaatskaarten moet geschieden, wyl Passau juist op de Oostenryksche grenzen ligt. De beambten waren evenwel vol goed vertrouwen en lieten my ongehinderd passeren.

Het traject tot Linz duurt vier uur, en is eene aaneenschakeling van de allerprachtigste rots- en bergpartyen.

De oevers pryken met tal van stadjes en dorpen, die in heerlyke bosschen, tegen de berghellingen verscholen, het zeer trotsche, maar overigens stille landschap leven byzetten, want de Donau, hoewel belangryk breeder dan de Ryn, heeft hier veel minder scheepvaart. Hare, zoozeer geprezen groene wateren, door de veelvuldige regens, van den laatsten tyd grijsgeel en troebel, hadden veel overeenkomst met iedere Hollandsche rivier. Het weder was verrukkelyk, en de lucht zoo helder, dat te Aschach, in vlakker [14.] streek komende, het panorama der Stiermarkensche en Salzburger Alpen met den Fraunstein en vele sneeuwtoppen in zyne schitterende schoonheid te voorschyn trad. Zeer lang duurt dit vergezigt niet, spoedig is men al weder door bergen ingesloten, die steil in de rivier afdalende, prachtig in het water weerkaatsen.

De Salonbooten, ongeveer als die op den Ryn zyn uitstekend ingerigt, en biedt het ruime dek, onder de doelmatig aangebrachte tenten of by sterken wind, het nette salon, de aangenaamste zitplaatsen.

Om 7 uur te Linz komende ging ik logeren in 't Hotel Erzherzog Carl, juist tegenover de aanlegplaats der booten. 't Is een zeer groot gebouw, waar ik uit myne kamer een prachtvol vergezigt over den Donau, en het omringende, bergachtige landschap mogt genieten.

In gezelschap van een myner reisgenooten de Heer Friedrich Fleischer uit Weenen, besteedde ik, het nog overige deel van den avond, aan een tochtje, naar den Jägmager, eene [15.] gastwirthschaft, op eene hoogte even buiten Linz, waar wy de geringe inspanning van het klimmen, in ruime mate

beloond zagen door het zeer fraaye uitzigt over de stad en de omstreken. In 't Hotel teruggekeerd soupeerden wy onder de verranda, op straat, en namen afscheid, aan de omnibus die den Heer Fleischer naar de nachttrein zoude brengen.

Dingsdag 17 Juny verliet ik Linz om zeven uur per Stoomboot. Het getal passagiers waaronder velen van den vorigen dag, was belangryk toegenomen, zoodat er op het ruime dek, ter naauwernood, zitplaatsen te bekomen waren. Onder de nieuw gearriveerden bevonden zich vier Friezen: de burge-meester Lyklama en de Heer Guldenarm uit Franeker, en twee Heeren Oisser uit Workum, de eenige Nederlanders, die ik op myne geheele reis, ontmoette, en, in wier aangenaam gezelschap, de wonder fraaye Donauvaart, een dubbel genot voor my opleverde. Even als den vorigen dag, was het weder prachtig helder, en de ijsketen der [16.] Alpen uitnemend zichtbaar, doch wordt dit al spoedig verhinderd door de hooge, dikwyls geheel loodregte rotsen, die de rivier, zoo naauw inklemmen, dat er belangryke stroomversnellingen, ontstaan.

Achter het fraaye stadje Grein, met het aanzienlyk kasteel Greinburg, het eigendom van den Hertog van Coburg, heeft men de klippen, die hier in de rivier uitloopen, voor een deel, moeten laten springen, om de vaart door de zeer sterke stroomversnelling, de Strudel genaamd, en de daarop volgende draaij-kolken te verbeteren, en het gevaar weg te nemen, voor de scheepvaart.

Onder de vele schilderachtige plaatsen, die wy passeerden, trok wel het meest, het dorp Melk, de aandacht, door de fraaye zeer groote Benediktijner Abdy, die eerder een paleis, dan een klooster gelyk, zich op eene loodregte rots, uit de rivier verheft.

Achter Grein worden de oevers vlakker, en de vaart eentoniger, doch hierin, brengt de goede, of-schoon zeer dure table d'hôte, te regter tyd, eene aangename verpozing, zoo[17.]dat, al spoedig, het fraay gelegen klooster Neuburg en daarna het dorpje Nussdorf by Weenen bereikt is.

De Donau zelf blijft op een uur afstand van de stad, doch heeft de gemeenschap plaats, door het Donaukanaal, dat zedert lang niet meer aan de eischen voldoet en wordt thans een veel breeder gegraven. De passagiers moeten hier de groote Stoomboot die te veel diepgang heeft verlaten, en op eene kleinere, overstappen, doch het aantal touristen, was deze keer zoo groot, dat twee stoombootjes vereischt werden, die ons te vier uur te Weenen, aan de Franz-Jozefskaaij, aan de wal bragten.

Met een fiacre liet ik my nu naar 't Hotel Ross brengen, doch moest tot myn' spyt vernemen, dat alle kamers bezet waren, doch bleek myne telegram uit Passau, niet geheel zonder uitwerking gebleven te zyn, men had namentlyk eene kamer voor my besproken, in het nabijgelegen Hotel Zum Russischen Hof [18.] Praterstrasse N° 11, eene uitmuntende stand maar ongelukkig een duur en niet zeer uitstekend Hotel van den tweeden rang; een groot onderscheid met het Weisses Ross.

Ik telègrapheerde myn adres naar Deventer en dewyl het toen te laat was, dien avond de tentoonstelling nog te bezoeken, wandelde ik liever de stad in, om my eenigzints te oriënteren. De geheele Ringstrasse het fraayste deel van Weenen door, tot aan de Hofgarten, en daarna de Volksgarten, een prachtig aangelegd park, waar ik tegen betaling eener vry hooge entree, twee uitstekende muzyk corpsen: de Kapel van Strauss⁷, en de militaire Kapel van den Groothertog van Mecklenburg, mogt hooren, terwyl later eene smaakvolle gas-illuminatie, een tooverachtig licht over de duizenden bezoekers verspreidde.

Na afloop van het concert keerde ik per tramwaj naar 't Hotel terug, en waren de open rijtuigen dezer inrichting, een heerlyk middel van vervoer, by de groote hitte, die [19.] gedurende myn verblyf te Weenen heerschte.

Woensdag 18 Juny ging ik dan ook al vroegtydig, om de hevige warmte, een bad nemen in de Sophiën bade anstalt, voorstad Landstrasse, van waar ik per paardespoor kon terugkeeren, en poogde toen in de Restauratie van myn Hotel te ontbijten. Wel is waar hielp men mij gevordelijk voort, doch maakte de Kellner, de gegronde opmerking dat in Weenen het gebruik heerschte, om het ontbyt in een café te nemen, 't welk my aanleiding gaf om de volgende dagen deze usance te volgen, dat by het minder aanlokkelijke van myn Hotel, volstrekt niet tot de opofferingen behoorde.

Hoezeer ik nu ook wenschte, mij onmiddelyk naar de Tentoonstelling te begeven was ik toch evenwel gedwongen, mij eerst geld te verschaffen. Ik ging dien ten gevolge met de uitmuntende tramway, eene heerlyke uitvinding!, de stad in, langs de Franz-Jozeph's kaaij, tot aan het einde der Schottenring, en

7 Johann Strauss, de *Walzerkönig* (1825-1899). Componist. Hij volgde te Wenen zijn vader - ook Johann Strauss geheten - op waar hij in 1844 zijn debuut maakte met een eigen orkest.

van daar te voet, de binnenstad door, naar de Oesterreichische Credit anstalt, [20.] am Hoff, eene enorme bankinrigting waar ik, in korten tyd, een myner reiswissels in Oostenryksch papier, converteerde, om daarna op dezelfde wyze, terugtekeeren en verder met hetzelfde vervoermiddel naar de Tentoonstelling te gaan.

Van myn Hotel af, loopen de rails door de Praterstrasse, eene der fraaiste en breedste straten van het nieuwere Weenen, over de Praterstern, een groot plein, en vervolgens onder de viaduct der spoorweg door, in het prater, waar men by den ingang van het Westportaal der Tentoonstelling, aan het eindstation der tramway afstapt.

De eerste aanblik van dit reusachtig gebouw was zoo overweldigend, dat ik my geheel stupéfait gevoelde. De afmetingen waren zoo colossaal, de ruimte naar alle zijden zoo uitgebreid, dat ik besluiteloos stond, waar aan te vangen. Ik bepaalde my om aanvankelyk het hoofdgebouw, in zyne volle lengte, dat wil zeggen 1231 schreden of ongeveer ¼ uur gaans door te wandelen, zonder op eenige afdeeling [21.] meer bepaald myne aandacht te vestigen met uitzondering van Nederland, waar myn nationaal gevoel, de overhand behield, en waar ik tot myn genoegen bemerkte dat Holland vrij wel vertegenwoordigd was.

In de Rotonde gekomen ging ik, à raison van 10 Kreutzer, eenigen tyd zitten, op eene van al de daar geplaatste stoelen, om dat imposante deel van de geheele bouw, volledig te kunnen aanschouwen.

't Is de grootste koepel zonder kolommen welke tot dus ver, ergens ter wereld is gebouwd, doch door de uitstekende sijmetrie en door de schitterende pracht, van de vele tentoongestelde voorwerpen, bemerkt men, ter naauwernood, dat de hoogte die van alle torens verre overtreft, en dat de ruimte grooter is, dan van de grootste kerk. Hoezeer beklaagde ik my dus, dat de bovengalerijen en de lantaarn gedurende myn verblyf te Weenen, voor het publiek nog ontoegankelyk waren.

Te twee uur bragt ik deze eerste wandeling [22.] ten einde, en begaf my toen, om uit te rusten naar de Russische Restauratie, die heerlyk onder het hoog geboomte van het Prater verscholen lag.

De verzameling der tentoongestelde voorwerpen was zoo buitengewoon groot, dat eenvoudig de optelling, en hoeveel meer dan, de beschryving tot de onmogelykheden behoort, en zal ik my alleen bepalen er enkele van te noemen die op myne verschillende bezoeken, het meest myne aandacht trokken.

Hiertoe behooren vooral, de Japansche en Chineesche afdeelingen, met de vele lakwerken en porseleinen, het Boheemsch crijsthal, het zilverwerk en de meubels, de machinen-halle, de Kunsthalle, met hare vele schilderijen en beeldhouwwerk; de fontein van Sultan Achmed II; het Pavillioen van den onderkoning van Egipte, en de villa van den Shach van Perzie, beide nog onvoltooid, en dus inwendig niet te bezien. Het Keizerlyk Pavillioen. De Indiaansche tent of Wigwam. De Kirgizen- en de Laplander tenten. De tunnel van den [23.] Mont Cenis. De smaakvolle en grootsche aanleg der hoofdentree met de vele hoge fonteinen waar elegante, overdekte verbindingsgangen, omheen loopen, naar het Zuiderportaal, dat uitmunt door prachtige bouworde.

De vele Restauraties in nationalen styl, met Kellners en Kellnerinnen in nationaal costuum. - De tydelijke bloemen tentoonstelling, en het ijzeren palmhuis of serre, terwyl alle middagen te vier uur, de beroemde Kapel van Strauss, zich in de Muzyk Kiosk, aan den grooten toondichter Mozart⁸ gewyd, doet hooren. Deze elegante nismvormige tempel, van de achterzyde door hoge boomen van het Prater ingesloten, trekt duizenden, en nog weder duizenden toehoorders tot zich, die al rondwandelen, of op de talryke stoelen gezeten, in de heerlyke natuur, en onder het genot van werkelyk goede muzyk, verpoozing zoeken, van de ontzettende inspanning, die zulk eene groote tentoonstelling, met regt het achtste wonder der wereld genoemd, zoowel op den geest, als op het ligchaam uitoefent.

Onvergetelyke uren bragt ik er door!

Hoe jammer dat men buiten staat is, om alles te [24.] bevatten en te onthouden, wat ter bezigtiging wordt aangeboden.

De prachtige antike kerksieraden, het familie zilver van den prins van Schwarzenberg, de élégante meubels en bijouteriën uit Frankryk, de enorme inzendingen uit Duitschland, op elk denkbaar gebied; de scholen uit Amerika en Zweden, en meer dan dit alles de groote Machine-halle, waar ieder werktuig, in beweging, onder oorverdoovend gedruisch en geratel den bezoeker als toeroept: "hier ziet gy ze fabriceren, al die prachtige en nuttige voorwerpen, die ginds uwe aandacht, in zoo hoogen mate

8 Wolfgang Amadeus Mozart (1756-1791). Componist.

boeiden. Voorwaar! 't is eene tooverwereld, waarvan de bezoekers zelve, niet het minst belangryk zyn. Uit ieder land zyn ze te zamen gestroomd, alle nationale kleederdrachten zyn er tegenwoordig; iedere vreemde spraak werd gehoord.

Taankleurige Japanezen, getulbande Turken, Egijptenaren en Montenegrijnen, styve Engelsche naast Kroaten of Illgriërs, en élégante Franschen naast Hongaren of Polen. Alles wemelt door elkander zonder het minste gedrang, in eene ruimte die minstens drie uur, in omtrek heeft.

[25.] En wanneer nu de dag ten einde spoedt en de klok van zeven, het uur van sluiten, aankondigt, dan keert men moede, maar hoogst voldaan huiswaarts, om den volgenden dag, al deze wonderen opnieuw te gaan aanschouwen.

De talrijke restauraties, binnen de omheining die in al de behoeften, van de tallooze bezoekers ruimschoots voorzien, zyn aan dit uur echter niet onderworpen, en bleef ik dien eersten avond dus zeer rustig in de Hongaarsche Restauratie soupeeren, waar een gezelschap Zigeuners, in gewone Europesche kleeding, de nationale muzyk van hun land, deed weergalmen, die door het telkens versnellende tempo, een bevreemdende indruk maakt.

Door het Wurstel-Prater, wandelde ik later stadwaarts en ging den verderen avond passeeren in het Cirque van Renz, waar een ballet van Asschepoester, grooten opgang maakte en tot slotscène een dierentemmer, in een kooi met zeven leeuwen ontzettende angstwekkende touren uitvoerde, zoodat een groot deel van het publiek, zich vooraf verwyderde.

[26.] *Donderdag 19 Juny* ging ik, indachtig aan myn mislukt ontbyt van den vorigen dag, naar een café, juist tegenover 't Hotel, waar ik onder de verranda, op straat, zeer aangenaam, myne koffy zat te drinken.

De vele couranten van den dag, gaven hierby de noodige afleiding, en niet minder de ontzettend drukke passage in de Praterstraat, waar de wagens der Tramwaj, zich onophoudelyk, opvolgen.

In een van deze reed ik naar het Concordiabad, even buiten de stad, by de Donau-Durchstich, of het nieuwe Donaukanaal 't welk in aanbouw is, en waar ik goede zwembassins vond, in tegenstelling van het Sophiën-bad, dat uitsluitend badkuipen heeft. Aangenaam verfrischt, ging ik nu weder naar de Tentoonstelling, en ontmoette daar, al spoedig in de Agricultur-halle een' myner Friesche reisgenooten, de Heer Visser, die ik op de Donaustoomboot had leeren kennen, en die my mededeelde, dat zyn gezelschap, voornemens was, te twee uur in de Amerikaansche restauratie te [27.] eten. Ik verzocht verlof my by hun te voegen doch heb ik er die landgenooten, tot mynen spyt, niet weder getroffen.

Na den middag, werden de toehoorders by de Strauss muzyk, op zeer onaangename wyze verrast, door eene ontzettende donderbui, zoodat ieder een goed heenkomen moest zoeken. Ik vluchte in de nabygelegen Steirische weinhalle, en later in de Bloemententoonstelling, waar ik in een onderhoudend gesprek met een Weener heer het voorbydryven der bui, aangenaam afwachtte.

Nadat de regen had opgehouden, keerden wy zamen stadwaarts, doch zagen ons genoodzaakt te voet te gaan. Alle tramwagens en huurruytuigen waren opgepropt vol; de lanen van het Prater toch, waren zoo onbeschryfelyk nat en morsig, dat iedereen wenschte te ryden, en ofschoon twee onafgebroken files van rytuigen, zich onophoudelyk in draf voortbewogen werd ons lot, door duizenden menschen [28.] gedeeld. Natuurlyk verviel hierdoor myn plan, om naar eene buiten tuin te gaan en bezocht ik dus de Blumensäle in de Ringstrasse, tegenover het Stadspark waar zich, in de ruime zalen, een orkest uitsluitend van dames, ten getale van veertig, het eenige in Europa, deed hooren.

De muzyk was vry goed, en gaf het talryke opgekomen publiek, door een oorverdoovend applaudisement, zyne tevredenheid te kennen.

Vrydag 20 Juny ging ik even als den vorigen dag, ook nu weder ontbyten in de Praterstraat, maar koos tot afwisseling een ander café, verder op, naar de Praterstern, doch mede, aan de schaduw zijde der straat, want ofschoon eerst zes uur in den morgen, was toch de hitte reeds vry belangryk en kwam daarna het bad in de Concordia zweminrichting eene heerlyke afkoeling brengen, waaraan ik dan ook zeer behoefte had, met het vooruitzicht om op myne warme kamer, een uur aan de correspondentie te moeten wijden.

Daarna besloot ik, het inwendige der oude [29.] stad eens te gaan bezien, en koos dezelfde route als vroeger, per tramwaj over de prachtige Franz-Jozeph's Kaai en Schottenring. Uit voorzorg ging ik by de Credit anstalt nog een reiswissel incasseren, en wandelde toen, over eene zeer druk bezocht groenmarkt "Am Hoff" genaamd, en door verscheidene levendige straten naar de Stephansplatz. Op myn' weg vond ik eene overdekte passage, die van veel minder beteekenis was, dan dergelyke

galleryen te Brussel, Keulen en andere, en wel allermint de Galleria Vittorio Emanuele te Milaan.

De beroemde Stephansdom, op het evengenoemde, niet zeer groote plein, is een statig gotisch gebouw, in een' voortdurende staat van restauratie, zoodat de buitenzijde, voor een deel, door enorm stijgerwerk aan 't oog onttrokken werd.

't Inwendige viel my tegen. De indruk hoewel hoog ernstig was uiterst somber. Eene vergelyking tusschen deze Dom, en de St Marcuskerk te Venetie, of de Domkerken te [30.] Milaan en Keulen, valt zeer ten nadeele uit, van het Weener tempelgebouw.

De dienst die er juist gevierd werd, had byna geene geloovigen uitgelokt.

Door de groote hitte, voelde ik weinig moed, om den toren te beklimmen, dat overigens om het fraaye panorama zeer aanbevolen wordt.

Na het koopen van eenige lithographiën in een' winkel dicht in de buurt, begaf ik my naar het Café de l'Europe. 't welk mij was aangeduid, als het eenige te Weenen waar Hollandsche Couranten gehouden worden. Ik vond er dan ook het laatst Handelsblad van 18 Juny, dat my weder eenigermate op de hoogte stelde van Nederland en de Nederlanders.

By het hervatten, myner wandeling kwam ik door een tal van levendige straten met veele fraaije winkels, en bezocht dicht by de Parkring eene ruime, nette, overdekte groenen vleeschmarkt, waarin het aangenaam frisch, en zeer zindelyk was; ieder verkooper, had er zyne eigene afdeeling [31.] of liever winkel, met den naam van den eigenaar gemerkt.

Aan de overzyde van de Parkring, die een onderdeel van de groote ringstraat rondom de oude stad vormt, bevindt zich het Stadspark.

Een fraayen aanleg, en eene keur van bloemen met schoone water en heester partyen, wedijveren met elkander, om het tot eene, van Weenen's meest bezochte wandelingen te maken.

Een elegant Cur-Salon stelt de inwoners in de gelegenheid, om er hunne gewoonte getrouw, s'avonds, onder muzyk en illuminatie te kunnen soupeeren, en naar hartelust bier te drinken. De tyd van den dag dat ik het bezocht, te 12 uur, was evenwel minder gunstig, vooral om de ontzettende hitte, en evenwel waren er vele wandelaars, die zooveel mogelyk, de belommerde paden opzochten.

Langzamerhand was de tyd voor het middagmaal aangebroken; ik ging daartoe per tramwaj naar de Aspern Gasse [32.] eene fraaye breede straat, waar ik in de restauratie van 't hotel Kronprinz Von Oëstereich, uitmuntend en goedkoop à la carte dineerde. Eene table d'hôte zoude ik aangenamer gevonden hebben doch deze zyn te Weenen geheel onbekend en vormen daarentegen, de restauraties een geheel afgescheiden onderdeel der hotels. Te 3 uur reed ik naar de Tentoonstelling waar ik dien middag, myne rondwandeling hoofdzakelyk bepaalde, tot de aparte pavillioenen en verdere buiten-gebouwen, waaronder de Kunsthalle, met zyne vele schilderyen, wel eene der voornaamste is. Ook bezocht ik nog de Weinkosthalle; hier wordt tegen betaling van weinige kreutzers de verschillende Oostenryksche wynwerken by kleine glaasjes verkrijgbaar gesteld, eene doelmatige methode om de soorten onderling te vergelyken.

In 't pavillioen der brandkasten, trok eene geheel brandvrije kamer byzonder myne aandacht, en in het plantsoen, eene Americaansche boom, die minstens een el dik, en [33.] naar proportie hoog, in zyn vaderland in stukken van een meter lengte was gezaagd, om het transport mogelyk te maken, en werden die stukken hier weder op elkander geplaatst, gesteund door een yzeren stang als midden punt. Met het pavillioen, waarin muzykdoozen en Zwitschers snywerk geëxposeerd werden, besloot ik dien dag myne rondwandeling, en reed daarna van het TentoonstellingsGebouw, in anderhalf uur, dwars door de geheele stad, naar het dorp Hietzing.

Op de imperiale der omnibus, had ik uitnemend gelegenheid tot uitzien. Eerst de stad, tot aan de Stephansplatz waar ik van omnibus moest verwisselen, later door de buitenwyken naar het dorp Penzing, langs de villa van den ex-koning van Hannover en vervolgens Schönbrunn, het Keizerlyk residentie paleis, waarvan ik het bezoek der tuinen, om het min gunstige weder, tot eene andere maal uitstelde, doch dat tot myn' spyt, onuitgevoerd is gebleven.

[34.] Te Hietzing gekomen, ging ik onmiddelyk naar de Neue Welt, een' zeer grooten tuin, waar fraayen aanleg, een zomertheater uitstekende orkesten en illuminatie te zamen wedijveren om duizende bezoekers te lokken. Door het regenachtig wêer, was 't er zeer ledig en ongezellig zoodat ik spoedig besloot, terug te keeren.

De dorpjes Hietzing en Penzing byna uitsluitend uit villas en tuinen bestaande maken een' alleraangenaamsten indruk en schynen ze door de onmiddelyke nabyheid van Weenen, eerder voorsteden dan afzonderlyke dorpen.

De verlichte wyzerplaat in den toren te Hietzing wees op negen uur, en was het juist tien, toen ik per tramwaj myn hotel bereikte en had ik voldoende tyd, om een bezoek te brengen, by Sperl in de Sperlasse. Dit is eene inrigting in het genre, van de <Bal Mabile> te Parys, doch naar beweerd wordt eene zeer zwakke navolging, en hoofd[35.]zakelyk bezocht door de Demi-Monde. Twee danszalen, waarvan de voornaamste nog al aardig gedecoreerd, met verscheidene zijvertrekken, en by fraay weder, de tuin, dienen tot plaats van réunie, voor het talryke publiek.

Zaturdag 21 Juny besloot ik, tot afwisseling van de fatigante rondwandelingen in de tentoonstelling, een' uitstap in de environs van Weenen te maken, en lachte de tour over den Semmering, als de belangrykste en imponante, my het meeste aan.

Ik moest daartoe om half zes s'morgens, reeds naar de Stephansplatz loopen, wilde ik de omnibus van zes uur, naar de Südbahnhof bereiken; dit gelukte my, en kwam ik nog tydig aan het Station, om er tot myne teleurstelling te vernemen, dat eene kleine verandering in de dienst, nog onvermeld in de Hendschel telegraf, had plaats gevonden. De sneltrein van zeven uur hield niet meer te Mürzzuschlag stil, en bestond bovendien, uitsluitend uit rytuigen eerste klasse, dat zeer kostbaar is.

[36.] Alzoo gedwongen tot acht uur, op de gewone trein te wachten, had ik overvloedig den tyd aan 't Station te ontbyten.

Dat oponthoud ten einde, ging het met een zeer volle trein zuidwaarts.

De baan loopt eerst door de voorsteden, 't welk veel afwisseling schenkt, en later door een zeer ruim landschap, dat ik, in stryd met Baëdeker's opgave, weinig boeiend vond. Bij Wiener-Neustadt beginnen de bergen iets nader te treden; regts de Schneeberg, van den voet, tot den top zichtbaar, en links het Leitha-gebergte.

By Gloggnitz vangt eindelyk, de zoo lang verbeidde Semmeringerbaan, aan.

In 1853 is deze eerste, van de groote bergspoorwegen voltooid. Langs steile rotswanden, door 15 tunnels, en over even zoovele viadukten en bruggen, gaat het gestadig bergopwaarts.

Van deze hoogst trotsche, en afwisselende tocht, kan men onmogelyk, naar waarheid, eene beschryving geven, doch veel overeenkomst heeft ze met de baan over den Brenner.

[37.] Elke wending van den trein langs de steile bergwanden schenkt nieuwe uitzigten; wat men, even te voren, naast of boven zich zag, ligt nu in de diepte, geheel aan de andere zyde; by 't verlaten van iedere tunnel is het landschap weder van aanzien veranderd, en is de geheele rid van zeven kwartier, zoo boeiend, dat het Station Semmering, 't hoogste punt der baan op 882 mêters bereikt is, terwyl men meent, naauwelyks eenige minuten gereden te hebben. Een der tunnels heeft bogen of lichtopeningen, aan de buitenzyde, ongeveer, als de beroemde galleryen van Spundalungen, tusschen de Stelvio-pas en bad Bormio.

Onder weg had ik kennis aangeknoopt met den Heer Georg Juxberg en echtgenoote en zyne schoonmoeder Frau Rust uit Offenbach, die met my, op raad van een' medepassagier besloten te Semmering in plaats van te Mürzzuschlag uit te stygen. Van 't station wandelden wy al klimmende in 20 minuten, door een heerlyk landschap, [38.] naar het logement Erzherzog Johann, dat op 992 meters, of circa 3000 voet, aan de oude Semmeringer straatweg, de grensscheiding tusschen Oostenryk en Stiermarken, ligt.

Na een goed en goedkoop middagmaal ging ik, met den Heer Juxberg, een tourtje over de bergen wandelen, en voegden zich later de dames by ons, op eene wandeling over meer effen bodem, waarvan het Station Semmering het einde vormde.

Te 5.19 uur, keerden wy per sneltrein weder terug, opgetogen over het trotsche en fraaije landschap, 't welk wy hadden mogen aanschouwen.

By 't vallen van den avond, bereikten wy Weenen en begaven ons, te zamen, naar de zeer goede restauratie van Dreher, die aan één, van de twee grootste bierbrouwers te Weenen behoort, en wiens beroemd Wiener-bier dan ook werkelyk uitstekend was.

Te elf uur, keerden wy allen huiswaarts, zeer voldaan over den genotvollen dag, en maakten wy afspraak, om s'maandags, te zamen met [39.] dezelfde trein Weenen te verlaten.

Zondag 22 Juny ging ik, na het gewone bezoek in het Concordia-bad, naar het Prater wandelen, en bezocht daar een Aquarium, dat ongetwyfeld niet het regte was, want het bleek geheel onbeteekenend, en werd dit door de portier van myn hotel ook later bevestigd, doch de groote warmte benam my de lust, nog eene groote loop naar het rigtige aquarium te maken.

Ik dineerde vroegtydig en zeer goed by Dreher, en bragt toen myn laatste bezoek, aan de tentoonstelling. 't Was halve guldensdag, en door die goedkoope entrêe, op zondag, zeer vol, naar gissing 80

à 100000 menschen, terwyl den geheelen dag, eene tropische hitte heerschte, waarom ik blyde was dien middag voor de antiken en de schilderijen bestemd te hebben, waar het minst talryk publiek verzameld was. Daarna ging ik rustig eene poos, by de heerlyke muzyk van Straus genieten, en overdacht de heerlyke dagen, hier doorgebracht, dankbaar voor het vele merkwaardige [40.] dat ik mogt zien, en hoe oneindig veel moest er toch nog onbezocht blyven.

Onuitwischbaar, staat die grootsche inrigting, in myn geheugen geprent. Jammer! van al de kosten en al de moeite en zorgen, er aan besteed, van al die gebouwen als paleizen, die fonteinen en waterwerken, van de spoorwegen en lichttoren en zoovele andere merkwaardigheden, dat, van die alle, na verloop van weinig maanden, niets overig zal zyn, dan de herinnering, en de ledige plek in het Prater, waar zooveel schoons vereenigd was.

Nog eenmaal, als tot afscheid, wendde ik een' laatsten blik naar het trotsche gebouw, dat ik nooit zal kunnen weder zien, en vervolgde toen myne weg stadwaarts.

Met den zondag, en het fraaye weder, heerschte in het Wurstelprater eene onbegrijpelyke drukte, al de tuinen en restauraties, waren dicht bezet, met eene vrolyke menigte, die zich het Wiener-bier, en allerlei spijzen [41.] goed liet smaken. Openbare vertooningen, caroussels, russische draaijmolens, alles wemelde van menschen, en dit eenig en alleen uit de mindere standen der maatschappy. Volkomen onze Nederlandsche kermis, met het zeer opvallend onderscheid, dat hier, onder het heerlyk geboomte van het Prater, de algemeene vreugde niet gestoord werd, door dronken lieden en het gehoor niet gekwetst, door de schreeuwend valsche Hollandsche straatdeunen.

In de stad teruggekeerd, seinde ik myn aanstaand vertrek uit Weenen naar huis, welke telegram onbegrypelyk verminkt is overgekomen, en ging den avond doorbrengen in den fraay geïllumineerden tuin der Blumensäle. Myn plan toch om naar de groote opera te gaan, leed schipbreuk, door de verdoovende hitte die den ganschen dag, geheerscht had, en die in eene, door gas verlichte, en met menschen gevulde zaal, schier onuitstaanbaar zoude geweest zyn.

[42.] Behalve eene uitstekende militaire kapel, liet zich afwisselend, het vroeger genaamde Dames-orchest hooren, dat uitbundig werd toegejuicht, veel sterker dan de betere militaire muzyk, doch was dit van de Weener courtoisie, niet anders te verwachten.

Te half tien was de atmosfeer aangenaam opgekoeld; ik wandelde langzaam huiswaarts, terwyl ik in passant, eenige inlichtingen in het Hotel Metropôle over logies enz: ging inwinnen, en bragt daarna een' laatste bezoek aan den verlichten tuin van myn hotel.

maandag 23 Juny. Na een vluchtig ontbyt in 't café, liet ik my per fiacre, naar het Westbahnhof rijden, en ondervond ik daarby een staaltje van het ontzettend harde rijden te Weenen, want in minder dan een half uur, was dit traject afgelegd, waartoe de tramwagen een vol uur gebruikt, zoo als my vrydag, van Hietzing komende gebleken was. Te half negen betrad ik de fraaye zalen van het Stationsgebouw, alwaar de Heer en Mevrouw Juxberg, spoedig na my, arriveerden. In hun aangenaam gezelschap reisde ik tot Lambach van s'morgens 9.20 uur tot s'namiddags 3 uur, terwyl Mevrouw Rust nog te Weenen bleef vertoeven.

Naar verhouding der passagiers, waren er te weinig rijtuigen, zoodat wy dicht opeen gepakt, met eene vreesselyke hitte, dit fraaye traject aflegden. Men passeert Schönbrunn en rijdt verder door een landschap vol afwisseling, totdat men de hoogten van het Wiener Wald bereikt, waar de baan, door groote tunnels en over lange bogten en viadukten, loopende, telkens de fraaijste vergezigten opent op het zoo schoone en trotsche landschap. By Pottenbrunn verlaat de baan het gebergte, en bereikt dan alras den Donau by het dorp Melk of Mölk met zijne kerk en abdy, die ik op de stoomboot reeds gezien had, en vormt het vergezigt, over de trotsche rivier, met de bergen keten aan den anderen oever, ontegenzeggelyk het fraaijste punt van den geheelen rid.

[44.] Te Linz werd, in een half uur, door het meerendeel der reizigers, in vliengenden haast, aan' Station gedineerd, en te Lambach, gekomen, moest ik van myne aangename reisgenooten, afscheid nemen, onder belofte, om by eene eventueele komst in Offenbach ze te bezoeken.

De aansluitende spoor naar Gmunden onderscheidt zich, door den vorm, van een deel harer rytuigen, namentlyk groote tent wagens, die by zulke ontzettende hitte, de heerlykste uitkomst geven, na den vermoeyende rid van Weenen. De trein gaat in langzamen vaart, tusschen schilderachtige bosschen ingesloten, zuidwaarts, met den 5000 voet hoogen Traunstein, in 't verschiet, waarvan de uit-

gebrokkelde bovenzyde op het profiel van Lodewyk XVI⁹, zal gelijken; in ieder geval, was er veel overeenkomst, met een reusachtig menschelyk gelaat.

Te station Traunfall, steeg een dertig tal touristen uit waar ik my by voegde om [45.] den beroemden waterval te bezien, die wy na 20 minuten gaans bereikten.

Ter halver breedte van de rivier de Traun is een steenen dam gemetseld, die dit riviértje tot de helft versmalt, en waarover het water in verschillende vallen, 40 voet hoog nederstort, en aan het einde een' molen in beweging brengt, die dwars voor den vloed gebouwd, gelegenheid geeft, om van bovenneêr in de vreesselyk schuimende water massa, neder te zien, die het geheele gebouw doet trillen en beven. Door den regenachtigen voorzomer was er veel water op de Traun en daardoor de val aanmerkelyk; by lagen waterstand echter, moet dit tegenvallen. Het geheel leverde een prachtig gezigt doch kwam eene zware donder buy, ons zeer ongewenscht verjagen.

Gelukkig dat eene goede herberg, haar gastvry dak, tot schuilen aan bood, en de bui maar kort duurde, zoodat wy, wel is waar met natte voeten, doch nog tydig het Station bereikten, om met [46.] den volgenden trein te zes uur, naar Gmunde te kunnen mederijden.

Door den regen, waren de fraaije tentwagens afgehaakt, en ouderwetsche coupés in de plaats gesteld, die ter naauwernood gelegenheid boden tot uitzien, in de fraaye landstreek, zoodat ik zeer blyde was, te zeven uur, in Gmünden aan de Traunsee te komen.

Oorspronkelyk was het mijn plan naar Ischl door te ryden, doch de groote warmte en de vermoeijende reis, deden my besluiten te blyven, waarvan ik later, veel satisfactie had.

De ligging toch van Gmunden aan het meer, en van het Hotel Bellevue waar ik myn' intrek nam is zoo prachtig en tegelyk zoo liefelyk, dat ik ter naauwernood konde besluiten, het balkon van myne kamer te verlaten, om een warm bad in 't Hotel te nemen, waaraan ik overigens veel behoefte had.

Het heerlyke avondrood tegen de bergen die zuidwaarts hooger worden, en met [47.] sneeuw bedekt zyn, en de ligte opaal gekleurde nevel in het verschiet, die de scherpe omtrekken tempert, zonder het vergezigt te belemmeren; de lagere, met bosschen en villas bedekte bergen op den voorgrond, en het schilderachtig kasteeltje Altmunster, op het kleine eiland Ort, vooraan in het meer, maakten het uitzigt betooverend schoon en werd dit nog verhoogd, door de zachte accoorden van militaire muzyk, die gedempt door den afstand, als door de lucht trilden. Op de esplanade, eene lange laan boomen, langs den oever, stond de muziktent; ik wandelde er heen en ging tegelyk de stad bezien, die weinig merkwaardigs heeft, en verder naar de plaats waar de Traun met sterken stroom, het meer verlaat; om straks de waterval te gemoet te snellen.

Ik soupeerde vóór de deur van 't Hotel, met de geheele oppervlakte van het meer vóór my uitgestrekt, waarover de donkere schaduwen van den nacht, allengs neder[48.]daalden, tot dat, het, een' zwarte spiegel gelyk, tusschen de bergen ingeklemd, te naauwernood, zichtbaar bleef.

Dingsdag 24 Juny stond ik reeds voor dag en daauw op, om toch niets van het uitzigt van myn balkon te missen. De ochtendnevelen hingen nog over het water, doch de zon deed die, aldra langs de berg-hellingen opstygen; onbegrypelyk prachtig! Inderdaad de Traunsee, moge al niet zoo trotsch zyn als vele andere meeren, in liefelykheid en in schilderachtige omtrekken kan ze veilig met die alle wed-ijveren.

Naast het hotel bevindt zich een klein niets beteekenend tuintje, doch eene ruime breedte overdekte verranda, in gemeenschap met de eetzaal, schenkt aan de logé's gelegenheid, om hier te ontbyten, en tegelyk het uitzigt op de stad, en over het meer te genieten.

Hoe jammer dat het vertrek, der stoomboot reeds te acht uur, een einde aan dit genot maakte! doch neen! geen einde, immers [49.] ik stoomde over het zelfde meer, dat ik van het balcon aanschouwde, en dat by nadere kennismaking, nog zooveel schoners te genieten geeft.

In drie kwartier wordt de vaart over het drie uur lange meer afgelegd.

Te Fraunkirchen, een allerliefst dorp, onmiddelyk aan den oever, wordt de oppervlakte veel smaller; de bergen naderen elkaar meer en meer en worden belangrijk hooger. Reeds veel te spoedig naar myn' zin, was de vaart afgelegd en stopte de boot te Ebensee, waar het aan de landingsplaats wemelde van postomnibussen en allerlei rytuigen, om de overgroote menigte passagiers verder te vervoeren. Met velen hunner, had ik den vorigen dag, den Traunfall bezocht, en maakte ik verder nog kennis met den Heer F F Becker uit Pforzheim in Baden die my voorstelde, te zamen naar Hallstadt te reizen. Ik

9 Lodewijk XVI (1754-1793). Koning van Frankrijk.

stemde hierin toe, en beviel ons wederkeerig dit zamenzyn zoo goed, dat wy negen dagen lang, het geheele [50.] Salzkammergut, in elkaars gezelschap doortrokken.

De rid van Ebensee tot Jschl, door het bekoorlyk Fraunthal, duurt twee uur; de weg loopt gestadig langs de aardenbaan van den, in aanbouw zynden spoorweg. Het landschap biedt voortdurend, de rykste afwisseling, aan natuurschoonheden, en evenwel was ik zeer blyde, om 12 uur te Jschl uit de gevangenschap der slechte postomnibus verlost te worden. 't Ware beter geweest, te Gmunden, geene doorlopende biljetten, voor boot en wagen zamen te nemen, maar te Ebensee liever een extra rytuig te huren, dat meer uitzigt veroorlooft.

Te Jschl komende, haastten wy ons, de nabyheid van den postwagen te ontvlieden of beter gezegd, de tegenwoordigheid van een' zeer onaamgenamen medepassagier die zich op de stoomboot reeds by ons had ingedrongen. Dit gelukte naar wensch en stel ik my voor, dat die lastige [51.] suppliant, by zyne terugkeer uit de post-stube, over ons plotseling verdwynen, vreemd zal hebben opgezien, doch scheen de aanleidende oorzaak hem intusschen voldoende duidelyk, want by zamentreffen op onze latere reis waagde hy zich niet, aan nieuwe pogingen.

In het goede en niet dure Hotel Zum Kreuz, aten wy à la carte, en gingen daarna de beroemde badplaats, doorwandelen. Eerst naar eene kapel op de Kalvariënberg, waar een fraaij uitzigt is, toen door de stad, en daarna de Esplanade, die hoofdzakelyk tot wandelplaats voor de badgasten dient. Hierop bezochten wy, een Salzsudwerk waar de Soole of pekkel wordt uitgedampt, die in de verschillende zoutmynen wordt gewonnen en die 25% zout op 75% water bevat. De fabriek is echter van weinig omvang. Deze soole wordt ook aangewend voor de baden. Myn reisgenoot ging er een dergelyk nemen, doch konde zulk een sterk [52.] pekkelbad, my minder bekooren.

Ik wandelde intusschen door de nette "anlagen" naar het café Casino, aan den oever van de snelvlietende Fraun. Eene opkomende bui met veel regen en wind verdreef my, van onder de colonade naar de rookzaal, waar ik verder op den Heer Becker bleef wachten.

Of nu deze regenbui, dan wel iets anders, oorzaak was, dat aan geen van ons beiden, Ischl bijzonder beviel, weet ik niet, doch besloten wy al spoedig om ons per rytuig verder te laten brengen.

Te half vyf verlieten wy het door de Keizerin van Oostenryk¹⁰ zoo geliefkoosde bad, zonder, onzer zyds, lust te hebben er langer te vertoeven, en reden over de dorpjes Laufen, Goizerse en Steg naar Gosau-mühl aan de Hallstadtersee. De weg loopt, door eene fraaye streek, die vooral het laatste gedeelte, waar men het meer te zien krygt, prachtvol is.

[53.] De regen had reeds lang opgehouden en kwamen wy met zonnenschijn aan de Gosau-Mühl, eene watermolen, schilderachtig aan den mond van het riviértje de Gosau gelegen, waar dit in het meer stroomt.

Wy lieten ons forellen kookken, en ze ons voordienen op het balkon 't welk in het meer uitsteekt, om de beide zintuigen, gezigt en smaak, gelyk te laten genieten. De stoomboot naar Hallstadt hield middelerwyl aan de molen op; ik verzond er myne kleine bagage mede, en wandelden wy zelf, over een smal paadje, onder langs de helling der bergen in een klein uur naar Hallstadt. Deze bergen 5 à 6000 voet hoog, dalen genoegzaam, zonder eenigen oever, onmiddelyk in het heldere groene water neder. Ontzagchelyk trotsch is dit meer, in tegenstelling met de Traunsee, die veel liefelyker is.

Te Hallstadt is de oever, ook zoo smal dat de huizen, als zwaluwnesten, tegen [54.] de hemelhooge bergen, schynen te hangen.

In 't hotel See-auër, dat zeer goed en goedkoop was, scheen men myn' wensch te raden, althans ik bekwam weder eene kamer met balkon aan 't meer, van waar ik de heerlykste uitzigten genoot. In tegenstelling van de overige huizen in Hallstadt, had het logement een' tuin, die een klein eind in het water uitsprong, met aanlegplaats voor de roeibootten, en met eene fraaye veranda, waar de logés, s'avonds zaten uit te rusten en [om] het goddelyke uitzigt te genieten. Wy maakten er kennis, met twee Weeners, de Heeren A Eiselt en Jellickel die, op hun verzoek, zich by ons aansloten voor de tour door het Gosauthal.

Woensdag 25 Juny.

Vroeg opstaan, vooral op reis, is een eerst vereischte, en ondervond ik daarvan al het genot. Vóór het ontbijt, terwyl myne reisgenooten zich nog niet lieten zien, beschouwde ik reeds van 't balkon [55.] het heerlyk uitzigt over het meer en de omliggende bergen, en wandelde daarna het stadje door.

10 Elisabeth Amelie Eugenie van Beieren (1837-1898). Gehuwd met Franz Joseph I, keizer van Oostenryk.

Midden in de plaats, valt de Mühlbach boven van de rotsen neder, en vormt een' aardigen waterval.

De inwoners zyn voor de ééne helft Protestant; eene groote uitzondering in Oostenryk, en voor de andere Roomsche Catholyk. De eerste hebben een nieuw bedehuis onder aan den oever, terwyl de R.C. Kerk, een oud gebouw, te midden eener begraafplaats, vol kruizen en altaren, tegen de berghelling staat, waar men een fraay uitzicht over den omtrek heeft.

In 't Hotel teruggekeerd, wandelde ik de nette tuin door, tot aan de uiterste in het meer, uitspringende grens, en waren myne reisgenooten, toen middelerwyl aan het ontbyt verschenen.

Te half acht, verlieten wy het aardige stadje dat, met helderen zonneschyn, een allergunstigsten indruk maakt doch, by regen[56.]achtig weder, ongetwyfeld, wel zeer somber zal zyn.

Wy gingen per roeiboot tot Gosaumühl en maakt de ligging van Hallstadt, als tegen de bergen aangeklampt, van het meer af gezien, een allerfraaist effect. In een half uur, waren wy aan de molen, by den ingang van het Gosauthal, dat hier overspannen wordt, door eene soort viaduct, de Gosau-Zwang genaamd, 133 meters lang, op 7 pylers, waarvan de hoogste, 43 meters, zich uit het dal verheft. Over deze viaduct heeft men de koker gelegd, voor het vervoer dan de Soole of pekel, die uit de zoutmynen achter Hallstadt, anderhalf uur ver, over de bergen tot hier, en verder tot Jschl, en zelfs tot Ebensee, naar de zoutziederyen moet geleid worden.

Na een "gepäckträger" genomen te hebben, wandelden wy onmiddelyk het heerlyke dal in, dat aanvankelyk zeer naauw is, en eerst by het dorp Gosau, dat zich een uur ver uitstrekt, breeder wordt. 't Is eene allerprachtigste tour. Zuidelyk verheffen zich, op den achtergrond, [57.] boven de boomen, de talrijke kale spitsen, van de stijl oplopende wanden der Donnerkogeln. Na eene poos by den Brandwirth te Gosau voor deur, te hebben uitgerust, vervolgden wy een uur ver, onze wandeling naar Gosauschmied, eene smedery, door eene watermolen in beweging gebragt, en tegelyk herberg, waar we onder de veranda, een prachtig uitzicht hadden, en tevens door een goed middagmaal, onze krachten versterkten, voor de groote bergklim party, van den achter middag.

Behalve wy vieren, waren er slechts twee touristen een' heer en dame, met wie ik de Traunfall had bezocht, en later over de Traunsee gevaren. Zy hadden [een] rytuig by zich, waarmede zy naar Abtenau vertrokken, ofschoon de wagen verhuurders te Jschl en Gosaumühl, in den regel gewoon zyn, zich van dezen rid aftemaken om de vele en vry hooge bergen, waar de goede chaussée naar Abtenau overheen loopt. Ons plan, om over den Zwiezelalp, naar dit stadje te gaan, bragten wy onmiddelyk na het eten, tot uitvoering.

[58.] In den aanvang ging het met fraaij, doch zeer warm weder, steil opwaarts. Prachtige landschapen bergpartyen, wisselden van tyd tot tyd, het bosch af, dat ons voortdurend tegen de felle zonnestralen beschutte. Vooral het gezigt van boven af, op de groene Vordere-Gosausee, ingesloten door twee Alpenreuzen "de Dachstein en de Thorstein", wier voeten, met bosschen bedekt, en de kale toppen in sneeuw gehuld zyn, is onvergelykelyk schoon. doch helaas! het weder veranderde plotseling, een' ijskoude nevel en van tijd tot tyd enkele regenbuyen, namen alle uitzicht weg. Wy gingen nog een half uur verder, tot aan eene Sennhütte, en schaarden ons ijlings rondom het vuur, in afwachting of de mist weder wilde optrekken, doch anderhalf uur toevens bragt geene verbetering.

Slechts weinige honderden voeten waren wy nog van den top verwyderd, maar moesten tot de nederdaling besluiten, wilden wy s'avonds Abtenau nog bereiken, en hadden dus, eene vergeefsche klim van 4000 voet gemaakt.

[59.] Een uur dalens, bragt ons beneden de nevelaag, en scheen de zon weder in volle helderheid, en toen de Zwiezelalp reeds ver achter ons lag, hadden wy bovendien het teleurstellend gevoel, dat de top weder volkomen wolkenvrij was geworden. Waren we niet reeds, op zoo verren afstand geweest, misschien hadden wy nog over terugkeeren gesproken, om dan in de Sennhütte te overnachten, doch ging dit gelukkig niet meer, want een allerontzettendst onweder, zoude de nederdaling op den volgende morgen, zeer bezwaarlyk, zoo niet geheel onmogelyk gemaakt hebben.

Even vóór onze komst te Abtenau, om zeven uur, begon de lucht die bui aantekondigen. Allersonderlingste wolkenformaties, donker als lood, zooals geen onzer, die ooit vroeger zag, dreven tusschen de bergen ons te gemoet. Volkomen windstilte heerschte nog, toen wy Abtenau binnentraden. Het eerste logement, het beste "der Rother Ocks", konde ons allen niet opnemen. Eenige huizen verder lag [60.] "der Post", doch de losgebroken storm, belette ons byna die enkele passen.

Een' ware zondvloed, met windvlagen om van te duizelen, duurde den geheelen nacht, onafgebroken voort. 't Huis scheen boven onze hoofden te zullen inwaaijen. Gelukkig zaten wij droog en wel, de wederwaardigheden, van den dag te bepraten; het vele schoons, dat wy zagen, op nieuw in onze

herinnering te genieten, en de teleurstelling, die wy ondervonden, met een glas wyn te verdrijven.

Donderdag 26 Juny

In het logement de Post, ofschoon niet meer dan middelmatig, en nog bovendien vrij duur, vonden wy gereedelyk een rytuig waar wy ons, om 9 uur, mede naar Golling moesten laten brengen, want het wêer was troosteloos; alle bergen in digte regenwolken gehuld, doch voorzoover de ruwe omtrekken nog zichtbaar waren, meen ik te mogen opmaken, dat het landschap prachtig moet zyn. Halverwege moesten wy uitstygen wyl, de overigens zeer goede chaussee, tegen [61.] den steilen Strupberg oploopt. Gelukkig was het op dat oogenblik genoegzaam droog, dat evenwel niet lang aanhield. Lang vóór wy te Golling kwamen regende het weder aanhoudend met volle kracht.

Het Tännengebergte zuidelyk, met zyne graauwe, kale, gespleten toppen, en steile wanden en de 8000 voet Hohe Göll in het westen, beheerschten geheel den omtrek en schenen ons, als zoovele nevelbeelden in te sluiten.

Om half twaalf te Golling komende hielden wy in het Hotel de Post, gedurende het middag maal, eene beraadslaging, over de, te houden route, en werd na langdurige discussies besloten per rijtuig naar Hallein, en verder per spoor naar Salzburg te gaan, om beter weder af te wachten.

Myn oorspronkelyk plan om eerst de omstreken van Golling met den beroemde Schwarzbachfall, daarna Pas Lueg te zien en dan over Werfen en St Johan, naar bad Gastein te reizen, moest nu tot gelukkiger [62.] tyden, worden uitgesteld, maar zooals het meestal gaat, van uitstel komt afstel, en heb ik dit fraaye deel van het beroemde Salzburgerland, helaas! niet aanschouwd. (Vyf jaren later, is mij echter het geluk te beurt gevallen, Bad Gastein te bezoeken; zie het journaal van mijne reis naar Zuid Beijeren Tirol en Salzburg in 1878 - bladzijde 94 tot 112)¹¹

Te Hallein komende, duurde het nog anderhalf uur vóór het vertrek van den trein, en konde dien tyd uitmuntend gebruikt worden, om de stad vluchtig te bezien. 't Is eene zeer oude plaats, waar veel levendigheid heerscht, door de Zoutmynen en Zoutziederijen, die jaarlyks, ½ miljoen centenaars zout produceren. De Soole komt uit den Dürenberg, in de nabyheid der stad, en bezochten wy nog het K.K. Sudhaus of de zoutziederij, die op enorme schaal ingericht, veel interessanter is dan die te Ischl. De bewerking is overigens uit den aard der zaak dezelfde. Het zoute water wordt in groote vlakke ijzeren bakken of pannen uitgedampt, en de daardoor ontstaande kristallen, zyn het gewone zout.

Na driekwartier sporens, bereikten wy om [63.] half zes Salzburg.

De weg biedt betrekkelyk weinig. Reeds achter Golling, begint het hoogere gebergte, regts en links, terug te wyken, en komt men in het dal der Salzache, dat achter Hallein voortdurend breeder wordt. Het is eene rijke, goedbebouwde landsdouw met tal van dorpjes en kasteelen in de verte door de bergen ingesloten.

Met eene groote bogt, loopt de spoor rondom de Kapuzinerberg en daarna het station te Salzburg binnen.

Dit laatste is een fraay gebouw, buiten het nieuwere deel der stad, aan den regteroever der Salzache gelegen.

Onze Weener reisgenooten, die Salzburg kenden, proponeerden, om te gaan logeren in het Hotel Goldne Krone, tegenover het geboortehuis van Mozart¹², in de oude stad aan den linkeroever.

Op weg daarheen, bragt de dienstman ons door een deel der tuinen van het kasteel Mirabel, waar zich eene groote collectie prachtige bloeiende rozen bevond.

[64.] Over de Salzachbrücke, passeerden wy de rivier, die met vliegende vaart, tusschen den Kapuziner - en den Mönchsberg, doorstroomende, de stad in twee deelen scheidt. 't Hotel, in eene naauwe straat de Getreidegasse gelegen, heeft weinig aantlokkelyks en is klaarblykelyk, van den tweeden, misschien wel, van den derden rang, doch werden onze Weeners geregtvaardigd, in hunne loftuiting. 't Was er goed en zeer goedkoop. Table d'hôte werd er niet gehouden, doch wel eene zeer druk bezochte, en zeer goede restauratie, waar onmiddelyk moest betaald worden, zoodat by ons vertrek zaterdag, de rekening ongeloofelyk klein scheen.

De beide Weener heeren, hadden nu eenige bezoeken af te leggen, en besloten de Heer Becker en ik, de stad door te wandelen, voor zooveel het voortdurend slechte weder dit zoude veroorloven.

Wy begonnen met de straten en pleinen van het oudere gedeelte, dat zeer karakteristiek is, en veel

11 Hansen, *Wildromantisch. Een tocht door Beieren, Tirol en Oostenrijk 1878*.

12 De componist Wolfgang Amadeus Mozart (1756-1791) werd te Salzburg geboren.

levendiger dan de andere helft, [65.] die zich kenmerkt door het gewone type van alle nieuwere hedendaagsche steden, onverschillig waar die ook mogen gelegen zyn.

Aan de Klausenpoort, het noordelyk eind der stad gekomen, regende het als een stortvloed, waarmede het slechte weder, voor dien dag althans, afscheid nam, en de verdere avond helder werd.

Wy beklommen toen den Mönchsberg, die Salzburg van de West- en Zuidzyde, zoo naauw insluit, dat de huizen, in en tegen de rotsen zyn gebouwd.

Het uitzigt van boven, over de stad, de rivier, de vesting en den tegenovergelegen Kapuzinerberg, en verder over het prachtige landschap, met de Alpenketen, op korten afstand, is onbegrijpelyk schoon.

Met Salzburg, en zyne omstreken, kan, wat schoonheid van ligging betreft, naauwelyks eenige andere Duitse stad, vergeleken worden.

De Mönchsberg is bovenop, geheel met smaakvol aangelegd plantsoen bedekt, waar met [66.] veel talent, party getrokken is, van de schoonste uitzichtspunten.

't Zuidelyk deel van den berg - wordt door de vesting Hohen-Salzburg bekroond.

De invallende avond deed ons besluiten huiswaarts te keeren, de 233 trappen af, die ons midden in de stad voerden by de voormalige Marstall, tegenwoordig eene Cavaleriekazerne, met twee rijsscholen, de eene in 't gebouw, en de andere er buiten, op een groot open terrein, dat van de achterzyde begrensd wordt, door den loodregten rotswand, waarin drie rijen loges of galerijen, boven elkaar, zyn uitgehouwen, die er den schyn aangeven, van een voormalig Amphitheater.

Door de verschillende gangen, van een oud klooster, thans als Gijmnasium in gebruik, keerden we naar ons Hotel terug, om er onze reisgenooten weder te vinden, in gezelschap van eenige Salzburger heeren, waarmede wy den verderen avond, zeer aangenaam doorbragten, in het bierhuis, tot ons hotel behorende, [67.] eene overwelfde zaal, op de Rez de Chaussée beneden de restauratie zaal, op de eerste étage.

Vrydag 27 Juny.

De enorme donderbui, van den vorigen woensdag scheen het weder, geheel in de war gebragt te hebben, want het regende weder op zoo erge wyze, dat ik my tot tien uur aan de correspondentie zette, en gingen wy toen gezamentlyk, naar het Franciscaner klooster, waar iederen dag, op dien tyd, een der monniken, Pater Peter genaamd, zich op een, door hem zelf uitgevonden en eigen gemaakt instrument doet hooren. Een twintigtal nieuwsgierige touristen had zich aangemeld. Wy werden door vele corridors, tot op de vierde verdieping geleid.

Het gebouw vormt een langwerpig vierkant met eenigzints styven, doch overigens netten tuin in het midden, waarop al de gangen uitzien even als in de meeste andere kloosters.

In afwachting van Pater Peter, liepen allen [68.] voor zyne kamerdeur op en neer, onder het bezigtigen van de vele symbolen der R.C. Kerk, langs de muren ten toongesteld, tot dat de Pater, een man van circa 65 jaar, allen in zijne cel noodigde, welk vertrekje, door het wegbreken van eene tusschenmuur, de dubbele grootte verkregen had.

Hy plaatste zich voor een vreemdsoortig groot instrument, dat onwillekeurig deed denken aan een orgel, in eene kleerkast, met twee rijen toetsen boven elkaar, die door eene knip of veer, konden verzet worden, waarby iedere verplaatsing een verschillend instrument, nabootste, dat telkens; door den pater by den aanvang zyner zeer eenvoudige fantaisiën werd medegedeeld. Viool, fluit, violoncel, ja alle andere instrumenten, werden op uitstekende wijze teruggegeven.

Een half uur ongeveer, duurde de geheele uitvoering, de toehoorders maakten eene buiging tot dank; de Pater boog op zyne beurt, en hiermede liep de plegtigheid af [69.] zonder dat van weerszijden een enkel woord gesproken werd. Onze veronderstelling dat eene collecte of eenige gift aan het klooster tot hoofddoel zouden strekken, werd niet bevestigd, tenzy men er toe rekent, dat des paters photographiën voor een bagatel te koop waren.

Het bezoek van de Domkerk, voldeed ons minder; zy heeft niets byzonders.¹³

Fraayer, in zyner soort, is de Capittelschemme, een paardewet¹⁴ van marmer, midden op de Capittelplatz, met eene fontein, waarvan het water als eene breede, doorzichtige cascade, achter in het groote bassin nederdaalt.

Fontein van allerlei aard zijn er overigens in Salzburg vele. De Hofbrunnen op de Residenzplatz, is

13 De Dom van Salzburg werd tussen 1614 en 1628 gebouwd in Oostenrijkse barok-stijl.

14 Een *Schwemme* is een wed, een drinkplaats.

wel de voornaamste, vier rivierpaarden vormen den voet en springt de waterstraal, door een' Triton uitgeblazen, twee en een halve meter hoog.

Ook aan standbeelden heerscht geen gebrek, waaronder dat van Mozart, op het naar [70.] hem genaamde plein, eene eerste plaats inneemt. 't Is van Schwanthaler¹⁵ en uit yzer gegoten.

Het beroemde carillon, liet te vergeefs op zich wachten, dat ons allen speet, hoewel niet om dezelfde reden; myne reisgenooten, omdat zy nooit iets dergelyks hoorden, en my, omdat ik de vergelyking wenschte te maken, met de vele klokkespelen in Nederland.

Het oudere deel der stad, heeft iets, by uitstek, vreemds. Een overgroot aantal kerken en kloosters, bewijst dat Salzburg sedert eeuwen herwaarts, de Roomsche-Catholieke stad, by uitnemendheid, was. Digt ingesloten door de, veelal zeer antieke woonhuizen, blyft er maar weinig ruimte over, voor zeer smalle straten, zoodat het levendige verkeer, zich een' doortocht baant, door de meest verrassende en onverwachte passages, tusschen en zelfs dikwyls door de woonhuizen. Dit deel der stad is dan ook geheel in de onmogelykheid zich uittebreiden; aan de eene zyde de rivier [71.] en aan de andere, de loodrechte wanden van den Mönchberg. Hoe jammer, dat aanhoudende regen, het waarden van al die merkwaardigheden zoo zeer belemmerde.

Na het eten klaarde de lucht echter iets op, doch konde dit onze twee Weener reisgenooten niet bewegen, hun eenmaal opgevat plan te laten varen, om naar Weenen terug te keeren. De Heer Becker en ik bleven dus alleen, en besloten wy, om maar onmiddelyk van het drooge weder gebruik te maken, en naar Schlosz Hellbrunn te wandelen.

Dit Keizerlyk lustverblyf, ligt zuidwaarts een uur buiten de stad, en is onbewoond en ongemeubeld, en is, wat het gebouw betreft, alleen merkwaardig om het verguldsel van het plafond en de muurschilderingen der receptiezaal. De tuinen zyn in oud franschen styl, met styve waterpartyen, en tal van fonteinen¹⁶, bedriegertjes, schelpgrotten, en dergelyke zaken, die zeer in den smaak van het groote publiek vallen.

Wy prefereerden echter verre, de wandelingen [72.] over de hoogten, achter in het park.

Aan de Zuidzyde bevinden zich vreemd gevormde rotsmassas, in hunnen natuurlyken toestand, die volkomen op een tooneel gelyken en voor liefhebbery comedies, wel dienst gedaan hebben, en genoten wy boven van de bergen een overheerlyk uitzigt naar Hallein met den Watzman, en de geheele Alpenketen, en aan de ander zijde van de hoogten, noordwaarts, in de nabijheid van het Monatschlösschen, eene villa in één maand tyds gebouwd, een prachtvol uitzigt op de stad Salzburg met hare bergen.

Wy meenden tijdig genoeg in de stad terug te kunnen zyn, om afscheid van onze reisgenoten te nemen, die by ons vertrek naar Hellbrunn waren uitgegaan, doch bleek de wandeling met het openthoud, veel langer te duren.

Gelukkig dat een van beiden, en wel de aangenaamste, ons nog even volgde, om tot laatste afscheid, ons de hand te komen drukken.

Na eene poos toevens in eene restauratie, in den tuin, van 't kasteel, moesten wy dezelfde chaussée terug [73.] die met fraaye zware boomen beplant, eene heerlyke wandeling aanbiedt door een liefelyk landschap waar weiden en akkers, en van tyd tot tyd, eene villa elkaar gestadig afwisselen.

Wel kwamen, van tyd tot tyd, kleine regenbuijen ons overvallen, doch hinderden die weinig; alleen de weg was soms een' ondoorwaadbaren modder.

Te acht uur kwamen wy in 't Hotel terug met flinken eetlust, zooals alleen, beweging in de bergen die schenkt. In de restauratie wist men daarvoor uitmuntend raad, doch was het te negen uur na ons souper nog te vroeg om reeds het bed op te zoeken. Wy gingen dus naar de groote zaal van de Mirabelgarten, waar muziek zoude zyn, maar om het regenachtige weder, was die uitgesteld, en deden wy dus een' vergeefschen loop.

Zaterdag 28 Juny.

Regen en almaar regen, was het eerste wat mijn oog, by het ontwaken aanschouwde. Troosteloos vooruitzigt! Onder 't ontbijt [74.] hielden wy eene beraadslaging, hoe verder te handelen, en kwamen eindelyk tot het besluit, nog één dag de proef te nemen, en in Salzburg te verwylen, omdat lucht en wind tot beterschap neigden en kwam het mooye weer nog spoediger dan we verwacht hadden.

15 Ludwig von Schwanthaler (1802-1848). Duits beeldhouwer.

16 Slot Hellbrunn is bekend om haar waterwerken.

Immers te tien uur brak de zon door, die in vele dagen zich niet had laten zien.

Na het doen van eenige commissiën gingen wy het kerkhof van St Peter bezien, midden in de stad, aan den voet van den Mönchberg gelegen. Men ziet er vele, zeer interessante cellen of nissen, boven op grafkelders geplaatst, de eene zoowel als de andere, in den rotswand uitgehouwen en van de voorzyde door yzeren hekken afgesloten, waardoor men allerlei ryk getooide altaren en R.C. kerksieraden, te aanschouwen krijgt.

Van daar gingen wy naar de Neuthor, eene tunnel, 200 schreden lang, in 1767, dwars door den Mönchberg gehouwen, welke aan de westzyde, buiten de stad voert. [75.] 't Was ons plan echter niet, om de wandeling tot de omstreken uittestrekken, maar, integendeel om het nieuwere deel van Salzburg te bezien. Wy gingen dus over de Steg, eene brug voor voetgangers, die de voorstad Müllen, met den regter oever van de Salzache verbindt, kwamen langs de nette Protestantsche kerk, en daarna in de prachtvolle tuinen van het kasteel Mirabel, vroeger de residentie van den Aartsbisshop en tegenwoordig eigendom der stad.

Hieraan grenst de fraaije aanleg van het nieuwe Badhuis, of de Actien-Bade Anstalt, die by de terugkeerende zonneschyn en warmte, onmiddelyk veel beter effect maakte. Het gebouw of Curhaus is in grootschen, nieuw modischen styl ingerigt. Door de groote vestibule, gaat men links naar de badkamers, waar allerhande soort baden te bekomen zyn, en verder naar het zwembassin, terwyl aan de regterhand, de fraaye restauratie en conversatiezalen zich bevinden.

Een heerlyk warm bad, bragt ons in de [76.] aangenaamste stemming, en keerden we ijlings naar 't Hotel terug, om, zoo mogelyk met de trein van 2 uur, nog te kunnen vertrekken.

Hierin slaagden wy naar wensch.

In der haast gepakt, de koffers naar Zell am See vooruitgezonden, gedineerd en betaald, en op een sukkeldraf naar 't Station, dat minstens 20 minuten van 't Hotel verwyderd ligt, en zoo ging het weder Zuidwaarts naar Hallein, de Alpen te gemoet, waarvan ik reeds te lang naar myn' zin gescheiden was. In laatstgenoemde stad, tot dus ver het eindstation van den spoorweg, die eerlang tot Bad Gastein zal worden doorgetrokken, gingen wy de wandeling weder vervolgen die den vorigen woensdag, zoo ongewenscht afgebroken werd.

Aan de Westzyde der stad gingen wy dadelyk bergopwaarts, tegen den Dürrenberg aan, die heerlyke uitzigten schenkt over Hallein, over het breede dal der Salzache, en over de Alpenketen, die zich heinde en ver, de [77.] eene top, boven de andere verheft.

Na een kwartier gaans, buigt de weg regts het dal in, en was weldra de herberg "Zur Gemse", bereikt, waar we ons tydelyk dachten te scheiden.

De Heer Becker nam den weg naar den ingang der Zoutmijn, waarvoor hy zich in Hallein, eene toegangskaart had verschaft, terwyl ik, uit onverklaarbare antipathie, tegen alle wandelingen beneden de oppervlakte van den grond eene tour over de prachtvolle bergen, in goddelyken zonneschyn gehuld, tusschen bosschen en rotsen, graanvelden en beken, oneindig hooger schatte.

Myn weg bragt my, door eene trotsche felsen-schlucht of bergengte, langs de oevers van eene snelvlietende beek, op een soort bergplateau, waar ik het kerkje en de huizen, aan den ingang der zoutmyn, op een' afstand zag liggen, en kwam ik een half uur later, aan de grenzen te Zill, waar de Oostenrijksche tolbeambten my even ongemoeid lieten [78.] vertrekken, als de Beijersche my hun land lieten binnengaan. Een eenzaam tourist, die met tasch en plaid, gewapend, te voet zijnen weg vervolgt, is dan ook daar, eene te dikwerf voorkomende verschijning, om veel opmerkzaamheid te trekken.

Het dorpje Zill hadden wij tot punt van réünie bepaald, en gaf ik daarom, in de landelyke herberg, myne kleine bagage in bewaring, en ging toen de heerlyke omstreken doorkruissen, tot aan de terugkomst van mynen reisgenoot, die uiterst voldaan, over zyn' onderaardschen kuyer, zich te zes uur weder by my voegde.

Na een uurtje uitrustens, vervolgden wy onze wandeling naar Berchtesgaden, door een allerprachtigst hoogdal met den Watzman steeds voor oogen.

Door eene met dennen begroeide Felsenschlucht, veel trotscher, dan die van s'middags liepen wy over een zeer sterk afhellend pad, in een uur tyds, tot aan het punt waar deze weg, zich met de Salzburger [79.] Berchtesgadener landstraat vereenigt, aan den regteroever van den snelstroomenden Alm, met links de Graue Wand, die loodregt tot aan de oever nederdaalt. Het daglicht begon af te nemen. Onbeschryfbaar schoon, bescheen het avondrood de kale kruinen van den grooten- en kleinen Watzman, en de sneeuw velden van het tusschengelegen bergjuk, de Watzmanscharte genaamd,

terwyl het dorp Berchtesgaden, in de eerste avondschemering gehuld, schilderachtig tegen den voet van den berg te voorschyn trad.

Tal van groote en kleine villas, met niet te overtreffen fraaye uitzigten, verkondigden alras de nabyheid van het dorp, waar we om 9 uur onzen intrek namen in 't groote Hotel "de Post", beroemd wegens het prachtige vergezigt, van het overdekte balcon waar wy al de logés, by lamplicht, aan het souper vereenigd vonden.

Een aardige verrassing, schonk my hier het doorbladeren van het vreemdenboek waarin ik myn' eigen naam vermeld zag. [80.] Een neef en naamgenoot¹⁷ toch had hier met zyne familie, eene week te voren gelogeerd.

Zondag 29 Juny

Prachtige zonneshyn, joeg my te 5 uur reeds het bed uit. De heerlykste atmosfeer, stroomde het geopende venster binnen, die weinig zoude doen vermoeden, dat in den omtrek, op dat zelfde oogenblik, overal schokken van aardbeving zich deden voelen, waarvan Berchtesgaden zelf, gelukkig bevryd bleef.

't Was Peter en Paulsdag. Het geheele stadje in vlaggen gehuld, maakte toebereidselen, om kermis te houden. Lange rijen kramen overdekten de markt, en deed zich feestelyk klokkengelui hooren, geheel verschillend van de statige klank, die op andere tyden de geloovigen, op den wekelykschen rustdag ter mis roept.

Voorwaar een groot en prozaïsch contrast, met het verheven schoone uitzigt van het, zoo naar waarheid, geprezen [81.] balcon, dat de Alpenketen met den Watzman, glinsterend in de eerste zonnestralen van den jongen dag, in al zyne heerlykheid te aanschouwen geeft.

Spoedig vertrokken wy naar de Königsee over een belommerd voetpad, langs het riviertje de Ache, waar de frische morgendaauw, de reeds aanmerkelyke hitte, aangenaam temperde.

Na vijf kwartier wandelens, waren wy reeds te 7 uur, aan het meer.

In 't Hotel aan den oever, was het doodstil, de schuiten lagen alle nog te wachten, op de bezoekers, die de zondag er zoo vele zoude aanvoeren.

Een bootje, zoo ligt, dat men telkens vreesde om te kantelen, met twee roeijers die by iedere onverwachte beweging tot stilzitten aanmaanden, bragt ons in korten tyd, langs het kleine eiland St Johann, en langs den Falkenstein, een' vooruitspringenden rotswand tot midden in het meer.

De vroege morgen uren zyn, het beste geëigend, [82.] om deze schoonste van alle Duitsche Seeën te aanschouwen. De zon schuilt ten deele achter de bergen, en zijn de schaduwen nog het langst, doch hoe zal ik eene beschryving geven, van dit prachtstuk der schepping. Beter dat ik de dichtregelen van Julius Grosse¹⁸ overneem,"

Edelweld am Königsee

"Herrlicher Königsee, voll wild majestätischer Schönheit"

"Heilig erhabene Ruh', umschwebt dein Felsengestade."

"Wellen umspült, und strahlen um blitzt, und Schwalben umflogen"

"Aus smaragden Wogen empor ansteigen die Wände."

"Unabsehbar verdämmern die Höln, unergründlich die Tiefen"

"Dass mit Schwindeln die Hand festgreift, in die Ruder des Booten"

"Wolken nahe gethürmt gleich Burgen der Götter, gigantisch"

"Schluchten zerrissen und wild, dem menschlichen Fusz unerreichbar"

"Ragen die Felsen als Pfeiler der Welt urzeitlicher Schöpfung"

"Gleich als bewachten sie still, den geheiligten See vor der menscheit,"

"Jenen listigen Zwergen der Welt, die in Künsten erfahren,"

"Nur die Wurzel der Föhren, erklimmt die verwillerten Schroffen,"

"Und der Fettich des Aars, umschwebt die Gefilde des Eises"

"Aber der Spiegel des Sees, in funkelnder Blaue erblitzend"

"Dehnt sich in magischen Dufte hinaus, wie undendliche Wonnen"

[83.] "Trunkenem Auge verheißt ein Frauenbild wogen der Sehnsucht,"

17 Matthieu van Delden (1828-1899).

18 Niet nader getraceerd.

“Wunderbar süß ist dein mächtiger Reiz, goldleuchtender Bergsee,”
 “Dasz sich die Brust aufschlieszt, in ahnenden Schauern der Gottheit”
 “Grauen erfüllt in der Einsamkeit der erhabenen Urwelt,”
 “Gleich als führte kein Pfad, in die lachenden Auen zurück”
 “Gleich als wäre das Menschengeschlecht noch nimmer erschaffen”
 “Oder als wär’s schon längst von dem donnernden Zorne der Götter”
 “Seit Jahrtausender wieder vertilgt von der nährenden Erde,”
 “Das nur Assche noch weht, von Erob’ern, von Schaaren der Krieger,”
 “Frommen Mönchen und zahllozen Volke, im Staube der Sonne”
 “Drauszen auf Haiden im Sturm. Hier waltet erfrischende Kühle”
 “Unentweihter Riesen natur voll heiligen Friedens.”
 “Schatten umschwebt wieder die stijgische Flut. Nur Schatten von Wolken”
 “Sind’s, die drüber hinziehen und manchmal ruhen am Felsgrat. -”
 “Also ist es am Königssee.”

Het derde gezang van Julius’ Grosse’s
 Gundel vom Königssee.

Volkomen eenzaamheid heerschte, zoowel op de heldere, doorzigtige wateren, als op de hemelhooge bergen, wier onderste hellingen, digt met boomgewasch bedekt, bijna loodregt rondom, in het meer, nederdalen, en waar boven de kale [84.] wanden van den Watzman, de Schönfeldspitz het sneeuw bedekte Stuhgebirge, en zoovele andere toppen uitsteken.

Het torentje van het jagdslot St Bartholomä op eene vooruitspringende landtong, is het eenige, dat aan de tegenwoordigeheid van den mensch herinnert.

Na een uur roeijens bereikten wy de zuidzyde en zett’en voet aan land, op den Saletalp, eene smalle, 10 minuten breede, landstrook die de Königssee van de kleine Obersee scheidt, en die, in zyne volslagen eenzaamheid, zoo mogelyk, nog verhevener trotsch is, dan de Königssee; eene waterval, als een smal lint, langs den tegenoverliggenden kalen rooden rotswand is het eenige leven, dat het oog bespeurt, zelfs de roeijers met onze boot zyn achter den bergwand verborgen.

Te vergeefsch zoekt men naar oevers. Achtduizend voet hooge bergen, houden den waterspiegel als ingesloten, en doen onwillekeurig aan de Oeschinensee by het Kanderthal in Zwitserland denken, en toch is de overeenkomst met deze, zeer luttel, en kleur [85.] en vorm der bergen zoo geheel verschillend. ’t Is voorwaar een landschap geheel eenig in zyne soort!

Te 9 uur kwamen wy, op onze terugvaart te St Bartholomä, en gingen een oogenblik aan land om het slot, dat tegelyk eene herberg is, en het kerkje te bezien. Beide zyn volkomen onbelangryk, doch het zitje onder de prachtige boomen voor deur, zooveel te schooner. Aan de ééne zijde, rust het oog, op de heldere groene watervlakte, en aan den anderen kant, op de sneeuwvelden van den Watzman, waarop eenige gemsen rondliepen, de eerste die ik van myn leven zag. Een jager, in ’t bezit van een’ goeden verrekijker, had de beleefdheid, er ons opmerkzaam op te maken.

By onze verdere terugvaart had het meer reeds veel van zyne eenzaamheid verloren. Al de booten, straks nog zoo rustig aan den oever gelegen, kwamen ons nu, met touristen beladen, tegen, en was de zon daarby reeds zoo hoog gestegen, dat de eigenaardige bergschaduw, de eene vóór, [86.] de andere na, verdwenen. Hoe gelukkig prezen wy ons dus, den raad van Baëdeker opgevolgd te hebben, met zoo vroeg te gaan. Uit iedere boot werd, even als s’ morgens bij ons, door de roeijers, een pistool afgeschoten om de wondervol prachtige echo op te wekken, doch hoorden wy nu, wel het schieten, doch waren de echos, aan de westzyde van het meer, waar we langs voeren, voor ons verdwenen.

Na volbragten tocht, wandelden wy onmiddelyk naar Berchtesgaden terug, wyl ieder kwartier toevens, de ongemeen groote hitte nog deed toenemen, en beklaagden wy daarom de vele menschen, die zoo te voet als in rijtuig zich nog alle, naar het meer begaven.

Om half twaalf traden wy ons hotel te Berchtesgaden weder binnen terwijl uit alle herbergen en bierhuizen, de toonen van draaijorgels of kopermuzyk ons tegenklonken, waarby de boeren en boerinnen, in het zweet huns aanschijs, lustig rondansten.

De middaguren, veel te heet tot wandelen, [87.] lieten wy rustig voorbygaan, en bleven na het eten, tot vier uur op het balcon vertoeven om het heerlyke uitzigt, ten volle te genieten en gingen toen langzamerhand, weder en route over de Ramsner landstraat, die door een bekoorlyk dal voert, en

aangenaam belommerd is.

Na een uur gaans, passeerden wy, de Illsangs Mühle, waar, een' 122 meters hoogen waterval, eene machine in beweging brengt, om de Soole of pekel, eene hoogte van 395 meters op te pompen, naar den Söldenköpfl. Eene pypenleiding, 7 uur lang, voert ze van daar dan verder na Reichenhall.

Een' half uur achter dezen molen, sloegen wy, links af, een voetpad in, dat ons in weinige minuten aan de Wimbachklamm bragt. Het riviertje de Wimbach, wordt hier, tusschen zulke naauwe steenrotsen ingeklemd, waarvan het woord Klamm afkomstig is, dat het zich, ter naauwernood onder en over de rotsen een' doortocht kan banen. Al het water, dat niet spoedig genoeg, een' uitweg vindt, valt van den kant [88.] der tegenovergelegen rotsen, in eene soort sluijerval, naar beneden, die prachtig door de zon verlicht en gekleurd, eenigermate aan den waterval der Pisse-Dacke doet denken.¹⁹

Zeër voldaan keerden wy terug, naar eene landelyke herberg, aan den ingang van den Klamm, en gingen toen verder naar het dorp Ramsau, dat veel naderby lag dan wy vermoedden, en namen dan ook al spoedig onzen intrek in het "Oberes Hotel", een logement van zeer bescheiden aanspraken, doch met allerprachtigste ligging, waarvan wy ten volle genoten, want het heerlyke weder, vergunde ons, om buiten [de] deur te zitten tot het oogenblik toe, dat we naar bed gingen terwyl wy *Maandag 30 Juny* met even heldere lucht en zonneschyn ook weer buiten ontbeten.

Van 't inwendige van ons logement, kregen wy, behalve onze slaapkamers, dus niets te zien, daar wy reeds om 6 uur opwandelden. Na een half uur, bereikten wy de eenzame donkergroene, door dennen omringde Hintersee, die men van de noord zyde nadert [89.] en verder westelyk voorbijgaat, langs de zeer kleine St Anthonie kapel, waar men er het beste uitzigt over bekomt, en de waterval aan den anderen, oever, het meeste effect maakt.

't Begon reeds zeer warm te worden, en waren wy dus zeer blyde, groote dennenbosschen op onzen weg te ontmoeten wier aangename en opwekkende koelte wy tot aan het dal van den Hirschbühl-Klausbach bleven genieten. Hand over hand wierd hier by elke buiging van den weg, het landschap trotscher. Van het meer tot aan de pas klimt men, wel is waar, slechts 400 meters doch is er de hoog-alpen-natuur met hare heerlyke uitzigten, onbeschryfelyk verheven.

Te 9 uur waren wy reeds boven op den bergpas van den Hirschbühl, 1186 meters of 3500 voet waar het grenskantoor en eene herberg byna de eenige huizen uitmaken. Men verlaat hier het inspringende gedeelte van Beijeren, om, het aan Oostenrijk behoorende, Tirol binnen te treden. De ontvanger, een zeer hupsch mensch, noodigde ons, om op de stoep van [90.] het groote gebouw der douane in de schaduw plaats te nemen, omdat het tuintje van de herberg te zonnig was, en gaf hy daarby zyn aangenaam gezelschap ten beste.

Na eene poos rustens, besloten wy om onder zyn geleide een nabygelegen Alm te beklimmen, die ter hoogte van 4500 voet eene fraaye rondschouw over het heerlyke dal geeft. De Kammerlinghorn (2500 meters of circa 8000 voet) beheerscht hier den geheelen omtrek, doch beklommen wy dien niet, omdat hiertoe een' geheelen dag extra, zoude gevorderd worden.

Na een oogenblik toevens in eene sennhütte waar de sennerin ons zeer vriendelyk ontving en ons 't inwendige harer hut en stal, zeer bereidwillig, toonde, keerden wij weldra terug over de zachte groene matten of weiden waar reeds verscheidene fraaye exemplaren der Alpenflora te vinden waren, om later voor de ontvanger's woning, in de overheerlyke natuur, ons middagmaal te gebruiken, dat by uitstek goed, en veel beter was dan [91.] men 't in eene zoo eenzame hooge bergstreek zoude verwachten.

Om 12 uur traden wy onze verdere wandeling weder aan, waarby de ontvanger ons een eind uitgeleide deed.

Trotsch, in de volle beteekenis van het woord, is de prachtige streek, die de weg doorloopt. De chaussée loopt vry sterk hellend, voortdurend naar beneden, en biedt onophoudelyk de heerlykste afwisseling van bergen en dalen, bosschen weiden en huizen. Na anderhalf uur hadden wy de beroemde Seissenberger Klamm bereikt, eene diepe zeer naauwe Felsschlucht of rotsspleet, van beide zijden, door de Weissbach geheel rond uitgeslepen, en waarvan de wanden aan den bovenkant, zich dermate naderen, dat men, in plaats van den blaauwen hemel, slechts weinige groene heesters, bespeurt, die over de opening heengroeijen, en die aan deze tunnelvormige schlucht eene geheel eigenaardige lichtschakering mededeelen.

19 De waterval Pisse-Dacke of Pissevach in het Rhônedal bij Genève (Hansen, *Onbeschryfelyk grootsch*, 34).

Eene brug, stevig in den rotswand bevestigd, [92.] en goed van leuningën voorzien, loopt boven over den schuimenden en kokenden vloed, tot aan het einde of beter gezegd tot aan het begin van de schlucht, waar men plotseling, regt tegenover een' trotschen waterval staat, welke de Weissbach by het nederstorten in deze kloof vormt, en die ter hoogte van misschien 5 à 6 meters, onmiddelyk tot vóór de voeten van den toeschouwer nedervalt, en hem van boven tot beneden, geheel met waterstof besproeit, terwyl te gelyk de even plotselinge overgang van schemerlicht tot helderen zonneshyn zoo verbijsterend is, dat men onwillekeurig terugdeinst, en dit punt wel het meest imposante, van den geheelen tocht maakt.

De Gorge de Pfäfers en de Gorge de Triënt in Zwitserland hebben groote overeenkomst met dit natuurwonder, doch spant de Seissenberger Klamme verre weg de kroon, door het meerdere licht, en door de invallende watermassa, waardoor die oneindig trotscher is.

De temperatuur is natuurlyk meer dan koel, zelfs koud, zoodat we, in onze schwals ge[93.]wikkeld, nog huiverden, en blyde waren weder in den lekkeren zonneshyn terug te zyn.

Om half drie hadden wy de bergen achter den rug, en kwamen na eene zeer steile afdaling te Oberweisbach, aan de groote Tiroler landstraat, waar wy de post-stelwagen, naar Saalfelden wilden afwachten, doch was die helaas reeds een half uur te voren gepasseerd. Wy hadden dus geene keuze en moesten, na de noodige rust, die distantie van 3½ uur nog voegen, by de kapitale tour van s'morgens af. Intusschen schikt men zich in het onvermydelyke, doch waren er twee redenen, die ons deze wandeling zeer lang deden vallen. Vooreerst eene drukkende hitte met de wind achter, en dan nog de Hohlwege, een' weg onder langs overhellende steenrotsen, van eenige duizenden voeten, waarvan soms meer of minder groote brokstukken, enkele van wel 5 kubiek ellen afrollen, die den geheelen omtrek als bezaaijen, en van tyd tot tyd ongelukken veroorzaken; dit gevaarlyk eind duurt ongeveer een uur, en vernamen wy, dat ment thans, eindelyk [94.] begonnen is, met het bouwen van eene nieuwe chaussée, aan de overzyde van het hier, zeer breede dal.

Buitendien is het dal eentonig met uitzondering van eene enkele fraaye waterval, en een colossaal kruis, hoog tegen den loodregten rotswand in eene nis geplaatst. Op een half uur afstand van Saalfelden wordt het landschap weder veel boeijender, doch voelden wy ons toen reeds te moede om het naar eisch te genieten, en waren wy blyde, om half acht onzen intrek te kunnen nemen in het zeer goede logement Auewirth of Post te Saalfelden.

Dingsdag 1 July

De weersverandering, door de drukkende hitte als 't ware voorspeld, kondigde zich s'nachts aan, met een' hevigen storm, waaraan s'morgens alleen nog eene zachte regen herinnerde, die my niet belette om, vóór 't vertrek der post naar Zell, en nog vóórdat myn reisgenoot was opgestaan, het nette stadje door te wandelen.

't Is eene levendige plaats, met nieuw geres[95.]taureerde kerk, welke rondom door de begraafplaats wordt ingesloten.

De fraaye uitzigten die men van dezen godakker op de omringende landstreek moet hebben, waren geheel in nevelen gehuld, doch in ruil daarvoor, werd myn zintuig van 't gehoor, sedert den vroegen morgen onthaald, op onophoudelyk klokkengelui in allerlij toonaard. Vreesselyk om aan te hooren!

Te half negen vertrok de post en bereikten wy Zell am See, na anderhalf uur rijdens, door eene vlakke landstreek, niet vry van eentonigheid. Het stadje aan het meer van denzelfden naam gelegen, maakte mede geen' vrolijken indruk, doch was dit ongetwyfeld aan het weder toe te schryven; want al de fraaye bergen toch, en het uitzigt over het meer, hadden iets plats, iets ondoorzigtigs, zoodat de sneeuwtoppen in de verte zelfs geheel verdwenen waren.

Zell is overigens vry net, doch vertoefden wy er te kort, om er veel over te kunnen [96.] oordeelen, en werd dien korten tyd nog voor een deel in beslag genomen, door 't in ontvangst nemen onzer vooruitgezonden bagage en een bezoek aan 't telegraafbureau.

De rid naar het naburige dorpje Brück duurde een half uur, de ligging er van, is niet onaardig, aan de zamenvloeiing der Salzache en Tusch-ache in de Wuter-Pinzgau. Hier lieten wy onze koffers weer terug, in het Posthuis, dat ook Gasthaus Zum Lucashausl genaamd is, en wandelden met opklarend weder, het Tuschthal in. Dit is een smal, trotsch Hoogalpenthal en voort langs den Gross-Glockner en de Pfandelscharte, over den hoofdketen der Alpen naar Heiligenblut.

Te 2 uur kwamen wy te Tusch (2400 voet) de voornaamste plaats van het dal, waar ons in het logement, het middag maal werd voorgediend, in een ouderwetsch priëel, van een' zeer netten, doch zeer vollen tuin, hoofdzakelyk moes-groenten met randen van allerlei bloemen, volkomen als [97.]

iedere boeren tuin in Holland, doch zoodra als wy de oogen buiten de omheining wendden dan ging alle denkbeeld aan het vlakke Nederland onmiddelyk verloren door de alpenreuzen die ons van alle zyden insloten.

Het dal neemt voortdurend in trotschheid toe; eerst kwamen wy langs een' fraayen waterval, en daarna langs het Bären Wirthshaus, aan den ingang van het Weichselbachthal, een zijdal, waarin zich, één uur verder, het Tuscher- of St Wolfsgangbad bevindt.

Wy lieten het dal intusschen links liggen en klommen in het hoofddal immer voorwaarts.

Aan de geheele plantengroei, en aan de temperatuur der lucht, bemerkt men, weder in de nabyheid der Hoogalpen te zyn; in razenden vaart, stroomde de Tusch-ache ons te gemoet. Jammer dat ons aanhoudende regen kwam kwellen. Zelfs een halfuur schuilens, in een Sennhütte bragt geene verbetering. Het voet[98.]pad werd glibberig, en waren wy doornat, toen wy te 6 uur in Ferleiten kwamen.

Dit plaatsje, op 3500 voet, is het hoogste van het dal, en bestaat, uit slechts drie huizen en eene kapel. Het logement Tauernhaus by Scherendoner is, de omstandigheden in aanmerking genomen, vrij goed, het eten zelfs beter dan middelmatig, doch de pryzen zeer duur.

Woensdag 2 July.

Reeds vroegtijdig, lang voordat myn reisgenoot zich vertoonde, was ik uit de veeren. Het weder was troosteloos, en de bergen in nevelen gehuld, zoodat myne weifeling, of ik al dan niet, met den Heer Becker, de pas over de Pfandelscharte zoude overtrekken, onmiddelyk ophield.

Den vorigen avond had een', daar wonenden gids ons verzekerd, dat er nog zeer veel sneeuw, boven in de bergen lag, en voegde ik in myne gedachten daarby, eene gletschertour en eene zeer moeyelyke steile nederdaling aan de Zuidzyde van de alpenketen [99.] en dan de groote kans, dat regen en nevel de gevaarlyke reis nog bovendien, doelloos zouden maken, waarom ik te acht uur besloot naar Brück terug te keeren, na vooraf het dal, tusschen de buijen door, nog een eindweegs verder ingegaan te zyn, waar de sneeuwbergen der Hoogalpen zich reeds zoo trotsch vertoonden, dat ik alle zelfbeheersching noodig had om het pas opgevatte besluit uittevoeren.

De Heer Becker echter, bleef by zyn voornemen, doch daar hy er dien dag, om 't weder, geen gevolg aan konde geven, begeleidde hy my, een eind op myne terugwandeling.

By den ingang van het Weichselbachthal namen wy afscheid. In afwachting van fraayer weer, wilde hy de badplaats Tusch bezoeken, en zag ik hem de kromming van den weg inslaan, zonder waar-schynlyk ooit te vernemen, hoe zyne verdere reis is afgeloopen. Alleraangenaamst hadden wy 9 dagen met elkander gereisd, en lief en leed te zamen gedragen, terwyl ik nu weder [100.] geheel alleen stond.

Tot Brück behield ik droog weder, zoodat ik het dal, met groot genoeg voor de tweede maal door-wandelde:

In 't voorbijgaan, trad ik nog even het logement te Tusch binnen, 't waren zulke nette lieden die ik gaarne wederzag.

Later op den dag, vernam ik toevallig, dat er pokken aan huis heerschten, gelukkig schijnt de besmetting geen' invloed op my gehad te hebben.

Te Brück, hoe lief het plaatsje overigens ook ligt, moest ik om den regen, zeer vervelend, anderhalf uur wachten vóórdát de omnibus naar Zell am See vertrok, in aansluiting met de poststelwagendienst door de Pinzgau verder opwaarts.

Even buiten Brück ligt Schloss Tischhorn zeer schilderachtig aan het meer.

Te Zell had ik, even als de vorige keer, slechts zeer korten tyd, die nog door een haastig middagmaal, geheel in beslag genomen werd en vertrok ik om 2 uur naar Mittersill.

[101.] De Pinzgau, van de Salzache doorstroomd, is een breed en zeer lang dal, tusschen Krimml en Lend wel 16 uur gaans. Tot Niedernsill draagt het den naam van Unter- en verderop van Ober-Pinzgau. Het heet eentoonig te wezen, doch viel my dit merkelyk mede: fraaye, met bosschen bedekte, bergen, waarboven vele sneeuwkoppen uitsteken, maken het tot een' aangename rid, doch geloof ik gaarne, dat het, voor eene wandeling van begin tot eind, langwylyg zal zyn.

Om 7 uur hield de postwagen, te Mittersill stil, en nam ik er myn' intrek in het Posthuis, aan den linker oever der rivier, waar ik eene bovencamer kreeg, met fraay uitzigt op het stadje, dat aan den anderen oever ligt.

In gezelschap van een' medepassagier, ging ik het bezien. 't Is net en levendig, hoewel niet groot, en vormt het de hoofdplaats van het dal; de kerk was men bezig te restaureren.

Al spoedig kwamen nieuwe regenbuijen [102.] ons weder huiswaarts dryven, zoodat het vooruitzigt,

voor den volgenden morgen niet zeer uitlokkend scheen.

Ik had namentlyk met mynen nieuwen reisgenoot afspraak gemaakt, om ter besparing van kosten, zamen een rijtuig te nemen, naar Krimml met zyne beroemde watervallen. Zooveel te meer werd ik, *Donderdag 3 July*, aangenaam verrast toen hy, te vyf uur, my reeds kwam wekken, en bereidwillig op zich nam, voor het rytuig en de koffy te zullen zorgen, onderwyl ik my kleeedde. Al zeer spoedig was ik dan ook beneden, doch was nergens een spoor van myn' medereiziger te ontdekken. Het rytuig en het ontbyt schitterden evenzeer, door hunne afwezigheid.

Myne gedachten bepaalden zich by allerhande gebeurlyke zaken, een ongeluk, een toeval, verdrinken, ja wat al, toen ik tot myne uiterste verbazing vernam dat hy plotseling besloten had, met den juist vertrekkenden post-stelwagen, terug te keeren, zonder zich zelfs den tyd te gunnen [103.] afscheid te nemen. De vrees voor pokken, die hem den vorigen dag, reeds immer knelde, had aanleiding gegeven, tot dit overhaast vertrek, dat wel bijna eene vlucht scheen.

Voor my was de opoffering intusschen niet groot, daar ik weinig sijmpathie voor hem gevoelde; maar kreeg het finantieele gedeelte der kwestie een geheel ander aanzien. Ik moest nu het rytuig alleen betalen, doch vielen my de kosten geducht mée; voor een' uitmuntenden einspänner, door den aangename logementhouder zelf, gemend, gaf ik voor eene distantie van 7 uur gaans, slechts f 5,50.

't Was droog weer, en bedekte eenen digten nevel, zelfs de laagste voorbergen, zoodat men zich evengoed in de Hoogalpen als in Nederland konde wanen.

Myn koetsier voorspelde een' fraaijen dag, en werd zyne voorzeggingsgave schitterend vervuld, want om 7 uur begon de mist werkelyk op te trekken, toen plotseling, hoog boven in de lucht, de nevelen, voor een kort oogenblik [104.] van een weken, en zich drie sneeuwspitsen vertoonden, heerlyk door het zonlicht verguld met den helderen blaauwen hemel als achtergrond.

Een oogenblik slechts duurde dit voortreffelijk schouwspel, de wolken sloten zich, en alles was weder grijsgekleurd.

Van toen af begon het echter op te klaren zoodat, om half negen te Neukirchen komende, het landschap zich in helderen zonneschyn baadde. 't Paard moest hier gevoerd worden, en greep ik die gelegenheid aan om het dorpje te bezien, dat gedeeltelyk in het dal, en voor een deel, tegen de onderste berghellingen gebouwd is.

't Is klein en weinig beteekenend, doch de ligging liefelyk, tegenover het wilde Unter Sulzbachthal, dat naast het Ober Sulzbachthal, van de zuid zyde in de Pinzgau uitmondt.

Van de chaussée af, kan men ze beide tegelyk, uitmuntend in zien.

Op den voorgrond van het eerste vertoont zich den enormen Sulzbachwaterval, verder een' wilden chaos van boomen en rotsen en op den [105.] achtergrond, sneeuwvelden, en dit alles bekroond door de witte, in het zonlicht flikkerende spits, van den Gross-Venediger (3673 meters).

In het laatste dal, is geen waterval, maar ziet men op de gletschers, en op den besneeuwden top, van de Drei Herren spitze (3503 meters) die even als de Gross Venediger, zich trotsch in den reinen blaauwen aether verheffen, zonder dat ook slechts eene enkele wolk, dit goddelyk uitzigt belemmerde. Het hoofddal waardoor onzen weg liep werd insgelyks, hand over hand trotscher; by het dorpje Wald passeerden wy de zamenvloeiing van de Salzache en de Krimmlerache en kwamen wy, de oevers van de laatste, volgend, weldra om 11 uur te Krimml (1040 meters). Het groote breede dal der Pinzgau, loopt hier plotseling geheel ten einde.

Van alle zyden behalve rugwaarts, verheffen zich steile bergen, die het kleine dorpje in een' wyden cirkel omringen.

De groote waterval, het hoofddoel van de tocht, het glanspunt van den geheelen [106.] omtrek wordt kort voor het dorp, zichtbaar, en neemt onmiddelyk, de geheele aandacht in beslag.

Na een oogenblik toevens, in het goede logement van Bachmaier, zocht ik my een' knaap als wegwyzers.

De Krimmlerache, stroomt uit den Krimmler Tauern-gletscher, en stort in drie vallen ter hoogte van 1400 meters of bijna 4500 voet in het dal neder. 't Moet de hoogste waterval van Europa zyn, die evenwel door de tegenstelling van de omringende, nog veel hoogere bergen, schynbaar niet zoo groot lijkt.

Ontzettend is de indruk, wanneer men tot den voet genaderd, de colossale massa water met donderend geraas, en in stof gehuld, ziet nederstorten. Op behoorlyken afstand, wordt men nog geheel nat, als in eene regenbui.

Over een lastig pad, met groote gladde rotsblokken belegd, klom ik met mijnen tienjarigen geleider,

bergopwaarts.

Onderweg zyn van tyd tot tyd, openingen tusschen de boomen gemaakt, waar men van vooruitspringende rotsen, goede uitzigten bekomt, [107.] op de verschillende vallen, en de daar tusschenliggende stroomversnellingen, als de watermassa door de naauwe steile oevers wordt zamengeperst.

Wy gingen voorby eene Sennhütte, tot aan den voet van den derden of bovensten val, die in een' onafgebroken waterzuil, 220 meters, naar beneden stort. Boven alle beschrijving verheven is dezen aanblik. Het geluid, als donder zoo sterk, belet alle gesprek, en staat men in stomme bewondering, dit natuur verschynsel te aanschouwen.

Om van hier, tot aan den bovensten rotswand op te klimmen, waar deze val zich afstort, duurt een geheel uur en voelde ik daartoe weinig neiging, met het vooruitzicht van eene groote bergtour namiddag, en keerde ik dus langzamerhand terug, telkens als door eene magneet, tot den wateroever aangetrokken, om zoolang mogelyk dit heerlyk schouwspel te genieten. De eene regenboog vertoonde zich boven de andere en schitterden de heldere zonnestralen, als edelgesteenten in de millioenen droppels boven den afgrond. [108.] Twee uur duurde de geheele tocht, en voelde ik by myne terugkeer in het logement, nog immer eene zeer eigenaardige trilling, als gevolg van den hevigen indruk op het zenuwgestel.

En zoo was dan thans aan myn' lang gekoesterden wensch voldaan. Ik mogt het geluk smaken, die Krimmler-vallen te aanschouwen welke ik, in 1868²⁰, met mynen reisgenoot, reeds had willen gaan zien, van het Zillerthal uit, doch die wy toen, zeer teleurgesteld den rug moesten toewenden, omdat zware donderbuijen, de communicatie door het Gerlosthal hadden gestremd.

Ik nam nu afscheid van mynen hupschen koetsier uit Mittersill, en na een flink middagmaal verliet ik te half drie uur, het dorp Krimml om onmiddelyk, achter de laatste huizen, de groote opstijging naar de Platte aan te vangen.

Een stevige zestienjarige gids, de broeder van den knaap, die my s'morgens begeleidde droeg myne bagage.

Zeer steil ging het bergopwaarts, gelukkig [109.] door digte wouden, die de hevige zonnestralen temperden, waaraan ik groote behoefte had, want de enorme inspanning, onmiddelyk na het eten, op 't warmste gedeelte van den dag, kostte my menigen zweetdruppel, en moest ik herhaalde malen, het onophoudelyk klimmen staken, om weder by adem te komen.

Op eene van deze pauzen, kreeg ik een heerlyk uitzigt, rugwaarts, in het pas verlaten Pinzgauthal, op Krimml en vooral op den waterval, waarvan de drie vallen en de stroom versnellingen, alle tegelyk zichtbaar, als een zilveren lint, tusschen de bosschen, op de tegenovergelegen bergen glinsterden. Eene totaalaanblik, die men te vergeefs, in de onmiddelyke nabyheid zoude zoeken.

Na verloop van ruim een uur, hadden wy de Platte of Plattenweg (1700 meters) bereikt, en strekten ons behagelyk uit, in het heerlyke gras, by eene heldere bron, die onzen dorst leschte, onder het gelyktydig genot van het fraaye uitzigt over de Pinzgau.

[110.] Na andermaal een uur klimmens, nog weder 300 meters, doch nu over grasrijke door de overgebleven sneeuw nog dikwijls natte weiden, bereikten wy om half vijf, den top van den Plattenkogel (2042 meters of ongeveer 6500 voet).

Deze laatste inspanning werd my rykelyk beloond; het uitzigt van de Platte, hoe schoon ook, bepaalt zich uitsluitend tot de zoo even verlaten Pinzgau, terwyl men boven van den Plattenkogel eene uitstekende rondschoon naar alle zyden heeft.

Talryke ys- en sneeuw toppen der hooge Alpenketen met de tusschen liggende gletschers en afgronden van de Krimmler Tauern en van de Wilde Gerlos treden hier in het gezigt, de groote Waterval glinstert nog tusschen de boomen, en kan men, door de betrekkelyk geringe hoogte, het gedruisch er van hooren, en kleinere voorwerpen, beneden in de dalen onderscheiden, zooals het kerktorentje van Krimml, de Ache, enz:

Een half vervallen houten pyramide, of kolom, het Fürst-Schwarzenberg monument, boven op den top van den berg, herinnert aan het bezoek van [111.] dien vorst-bisschop²¹ in 1838, doch heeft het door weer en wind, in zoovele jaren, alle cieraardheid verloren.

20 Van Delden bezocht in 1868 Tirol en Noord-Italië. Het verslag is in bewerking voor de Overijsselse Handschriften.

21 Waarschijnlijk Felix zu Schwarzenberg (1800-1852). Staatsman.

De afdaling ging zeer gemakkelijk: in een uur tyds hadden wy het Gerlosthal en in andermaal een uur, het dorp Gerlos (1208 meters) bereikt. Deze weg biedt weinig afwisseling, het voetpad, steeds door bosschen, is zeer eentonig. Alleen zijwaarts het gezigt in het Wilde Gerlosthal met de Reichenspitze (3307 meters) en hare gletschers op den achtergrond is trotsch. Verder trekt in het voorby gaan, eene schütsluis of afdamming voor de boomstammen, de Erzherzog Franz Carl Klause genaamd, de aandacht.

Om 7 uur trad ik het Gasthaus Kammerlander binnen, en had de geheele tour vyf uur tyds gevorderd.

Vrydag 4 July

Eene verkwikkende nachtrust, in het goede logement, schonk my weder frische kracht om te 6 uur, myne wandeling te vervolgen. Eene vrouw van middelbare, misschien zestigjarige leeftyd, fungeerde hierby als [112.] führerin. Het dorp Gerlos, strekt zich wel een uur ver, langs den oever der beek uit, wier loop men steeds volgt, en is het landschap, vooral by zulk prachtig weder, als my te beurt viel, fraay, en op sommige punten zelfs trotsch te noemen, vooral by het dorpje Gmünd, waar de Wimmick, uit de enge Wimmergrund komende, met een' schilderachtigen val in het Gerlosthal neder daalt.

De fraaye rotspartijen by de Schwarzach en de Zaberbach, een eind verder op gelegen, zyn mede prachtig en trotsch. De weg loopt veelal in de schaduw onder heerlyk geboomte, doch gaan de groo-tere vergezigten hierdoor, voor een deel verloren.

Aan het Oetscher Wirthshaus, waar ik, na drie uur gaans eenige oogenblikken uitrustte verandert dit karakter van het landschap aanmerkelyk. Het naauwe Gerlosthal loopt ten einde om uit te monden in het breedere Zillerthal.

Het oog zweeft met welgevallen over dit heerlyk landschap. Op den voorgrond, de onstui[113.]mige Gerlosbeek, ingesloten door boschryke bergen, die regts en links, ombuigende, zich vereenigen met den Zillerthaler bergketen; Een eind verder, in het fraaye hoofddal, stroomt de breede Ziller tusschen ryke weiden en akkers, wier zacht groen, schilderachtig afsteekt tegen de heldere witte huizen en het spitse kerktoentje van het dorp Zell, en tegen de donkergekleurde boomryke hellingen, van de verder achterwaarts gelegen bergen, die dit wonderschoone panorama insluiten, terwyl rugwaarts het zoo pas verlaten Gerlosthal zyne naauwe kloven opent, om ze tegelyk voor een deel, in digte bosschen te verbergen. De afdaling, van het eene, in het andere dal, is steil en vermoeijend; men passeert de Maria-Rast-kapel, en verder een ongebruikten ingang, van de nabijgelegen goudmijn aan den voet van den Hainzenberg.

Om 10 uur kwam ik te Zell, en nam er myn' intrek in 't Hotel de Post by Strasser, waar ik vyf jaar geleden ook gelogeed had.

[114.] Het geheele dal, met de besneeuwde toppen van de Tristenspitze en de Ahornspitze, en de ijsvelden van den Ingent; het schilderachtige dorp, met zyn' spitsen groenen kerktoeren en nette woningen; de snelvlietende Ziller en zelfs het logement, met zyn balcon, alles was gelyk aan vroeger.

Wat al herinneringen, verdrongen zich in mynen geest. Met hoeveel genot herdacht ik de heerlyke uitstap naar Maijrhof en den Carlsteg, en de verrassing mynen reisgenoot en my, bij onze terugkeer s'avonds bereid, toen een gezelschap Tirolers, het nationale jodeln en de melodieuze liederen, van hun land, onder begeleiding van cither en guitar voor het groot getal logés liet hooren, terwyl de zaal nu eenzaam was en verlaten, in de gloeiende middag hitte, met gesloten jalouziën, waar ik als eenige gast, slechts met moeite, een gevoel van weemoed konde overwinnen.

Na eene poos rustens, probeerde ik uitte gaan. Te vergeefsch! de hitte was te groot, [115.] de zon schitterde verblindend op de witte muren, en joeg my weldra terug. Na het middagmaal vertrok ik te 3 uur, per einspänner naar Sennbach, door het liefelyke Zillerthal, dat evenwel niet vry is van eentonigheid, vooral wanneer men, in noordelyke rigting rijdende, de ijs- en sneeuw velden, den rug toewendt. Het nette en groote dorp Tügen ligt zeer lief, doch is vooral het laatste gedeelte van den rid waar Zillerthal en Innthal zich vereenigen weder hoogst bekoorlyk.

Om half zeven te Jennbach komende, nam ik myn' intrek, als vroeger, in het Hotel Bräuhäus, eenige minuten buiten het dorp, aan't begin der Achenseestrasse. Ook hier vond ik alles geheel onveranderd; het beroemde balcon van de eetzaal, in het aparte gebouw, aan de overzyde van de straat, bood nog altyd, hetzelfde onbeschryflyke prachtige uitzigt, met het schilderachtige dorp, in zyne tuinen en boomgaarden, als verscholen, op den voorgrond.

[116.] Het gezigt volgt den loop, van de reeds breede Inn, om te blyven rusten op de torens van het kasteel Tratzberg, terwyl aan de overzijde van het dal, eene keten van prachtige bergen verrijst, met tal van kleine dorpjes en gehuchten aan zynen begroeiden voet.

Doch wat mij pynlyk aandeed, was de ontzettende stilte, die ook hier in het logement heerschte. Het Salzkammergut was reeds niet druk bezocht, doch scheen Tirol blykbaar veel meer te lijden, door de groote tentoonstelling en mogelyk nog meer door de finantiëele crisis aan de Weener Beurs. In al de hotels, waar voor vyf jaar bezwaarlyk plaats te krygen was, zag men nu geene of hoogstens enkele logés.

De zon begon reeds ten ondergang te neigen, maar besloot ik evenwel om de fraaije Achensee Strasse een eind op te wandelen. Jammer dat de invallende schemering mij noopte, om terug te keeren [117.] nog vóór dat ik het eigentlyk trotsche deel van den weg bereikt had.

Zaterdag 5 July.

In overeenstemming met myn plan om de terugreis te aanvaarden, zoude ik nu noordwaarts naar München moeten sporen, doch konde ik de verzoeking niet weerstaan, nog één dag, by myne reis aan te knopen, en eene korte uitstap naar Innsbrück te maken, om ook dáár myne herinnering van vroeger te verlevendigen.

Te half acht zoude de trein vertrekken doch aan't Station komende, vernam ik dat die onderweg, een uur vertraagd was. Had ik dat kunnen gissen, dan zoude ik langer tyd, op het prachtige balcon hebben genoten, dat door wilde wingert geheel, omrankt, aan een heerleger van musschen ten schuilplaats verstrekte. Tjilpend kwamen ze, de broodkrumels van myn ontbyt oppikken, en scheen de zon daarby zoo heerlyk tusschen de bladeren, dat het my moeite koste, dat bekoorlyk plekje, [118.] met zyn voortreffelyk uitzigt te verlaten. Eindelyk kwam de trein, die in een uur tyds, de ongeduldige reizigers naar Tirol's hoofdstad bragt. 't Was half tien toen ik er arriveerde.

In verloop van die vyf jaar is Innsbrück zeer uitgebreid, geheele nieuwe straten zyn aangebouwd, wier huizen, zonder eenig kenmerkend onderscheid, geheel uniform zyn, met alle nieuwe huizen die in andere plaatzen, in de laatste jaren zyn verrezen.

Het oudere deel der stad is weinig veranderd en blyft nog altyd in 't bezit van zyn eigenaardig karakter.

In de breede Neustadt, met hare colossale gebouwen wordt, behalve de trottoirs nog immer de bestrating gemist.

De winkels en uitstallingen zyn, in onveranderden toestand, nog altyd onder de overdekte zuilengangen te vinden, doch belet dit volstrekt niet, dat in de nieuwere straten groote magazynen met prachtige [119.] spiegelruiten verryzen.

Langs het Goldne Dachl en verder langs het hotel Zum-Adler, dat my vóór vyf jaar huisveste, ging ik naar de brug over de Inn, en door het plantsoen over de kade naar den Hofgarten, waarvan de aanleg en de keur van fraaye bloemen mij op nieuw veel genot schonken. Jammer dat de hooge bergen, alle in nevelen gehuld waren, waardoor de zoo schoone ligging der stad, veel van hare eigenaardigheid verloor.

De Franciscaner- of Hofkirche, wijdde ik nu een bezoek. Het gebouw zelf, biedt weinig byzonders, doch is, wat het inwendige betreft, allerbelangrykst.

Links van den ingang staat het mooie marmeren gedenkteeken op het graf van Andreas Hofer²², met de graven van Speckbacher en Haspinger²³ aan weerszijden, en daartegenover het gedenkteeken voor de overige Tirolers, die in 1796 en opvolgende jaren, hunnen naam vereeuwigd hebben met hun roemrijk verzet, tegen de fransche [120.] overheersching, doch daarby helaas hun leven moesten inschieten.

In het schip der kerk, ziet men een' prachtige marmeren sarcophaag, waarop het, meer dan levensgroot, bronzen standbeeld van Keizer Maximiliaan I²⁴ in knielende houding. Op het voetstuk zijn 24 marmeren reliëfs aangebragt door Alex Colin uit Mechelen²⁵ vervaardigd, welke de voornaamste tydpunten, uit het leven van dien keizer voorstellen, en die volgens getuigenis van Thorwaldsen²⁶, het volkomenste in de kunst van beeldhouwen opleveren.

22 Andreas Hofer (ca. 1629-1684). Componist.

23 Beiden zijn niet nader getraceerd.

24 Maximiliaan I (1459-1519). Duits keizer.

25 Alex Colin (1527/30-1612). Vlaams beeldhouwer. Hij werkte voornamelijk in Duitsland. In 1562 maakte hij het praalgraf van Maximiliaan I in de Hofkirche te Innsbruck in opdracht van Ferdinand I, Duits keizer.

26 Bertel Thorwaldsen (1768-1844). Neoclassicistisch beeldhouwer uit Denemarken.

Aan weerszijden van dit monument staan 28 kolossale bronzen standbeelden, grooten[25]deels van vorsten en vorstinnen uit de Oostenryksche en Bourgondische huizen, waarvan vele, door hunne naauwe verwantschap met onze eigene vorstelyke geslachten, eene belangryke rol in onze Nederlandsche geschiedenis hebben vervuld zooals onder anderen Karel de Stoute²⁷, Philippus de Goede²⁸, Gottfried van Bouillon²⁹ en andere.

De kapel met het zilveren standbeeld van de [121.] Heilige Maagd, was gesloten.

Onder mijne souvenirs van vroeger, behoorde ook nog het “Deutsches Kaffehaus”, dat door zynen tuin met élégant gemeubelde colonade en beweegbaar linnen dak, een’ blyvenden indruk op my gemaakt had. Het koffijhuis vond ik in onveranderden staat terug, maar de tuin was overdekt geworden, en in eene groote zaal herschapen. Voor een bezoek in het nabygelegen Museum van anti-quiteiten schoot my, den tyd te kort. Ik ging de Neustadt ten einde, en passeerde de Triomfpoort, die even als voorheen, mijne bewondering wekte, en strekte myne wandeling uit, tot aan de prachtige Abdy van Wilten of Wittau, buiten de stad, waar ik in de verte, een onbelemmerd gezigt had op den berg Isel en op Schlosz Amras; het laatste, merkwaardig als residentie van Philippine Welser³⁰.

Hoe vele aangename herinneringen, werden hier overal, voor my verlevendigd.

Jammer! dat ik moest terugkeeren; de tyd die ik te Innsbrück konde vertoeven, spoedde [122] ten einde. Na een diner à la carte aan het Station, verliet ik te half twee, de hoofdstad van Tirol, en voerde de trein my, in noordelyke rigting, Deutschland te gemoet. Hoe gaarne zoude ik integendeel zuidwaarts gespoord hebben, om de Brennerpas en de Gardasee, op nieuw te gaan aanschouwen, doch mogt dit niet zoo zyn.

Ik passeerde nu het liefelyke Jenbach weder en den ingang van het Zillerthal, die ik, in gedachten, een’ laatsten afscheidsgroet toezond.

Fraaye bergpartyen aan weerszijden van de spoor, schenken aan dezen rid, de aangenaamste afwisseling: vooral de ligging van Kufstein op de Oostenrijksch-Beijersche grens, is zeer frappant, met een oude vesting op eene byna ontoegankelyke rots aan de rivier.

Ter wille van de revisie hield de trein er een uur stil.

Van hieraf beginnen de Alpen, in hoogte en uitgebreidheid te verliezen, en liggen de bergen, onderling, op grootere afstanden, totdat [123.] by Rosenheim, de laatste hoogte, verdwijnt, en met deze, het onvergetelyke Alpenland, dat zoo uitlokt tot langer verblyf, en waar de kale, allereentoonigste hoogvlakte van Ober Baijern, zulk een snijdend contrast, mede vormt.

Ik was dan ook blyde, eindelyk te half negen in München te arriveren.

Het Hotel Rheinischer Hoff, in de nabijheid van het station had ik uitgekozen om te overnachten, doch was er geen plaats, dat my, na de stilte in de Tirolsche hotels, zeer verraste en mij de overtuiging schonk, weder op de groote route, naar de Weener tentoonstelling te zijn. In het zeer goede en billyke hotel Bellevue op de Carlsplatz vond ik echter plaats, en logeerde er uitmuntend.

Gedurende het souper, passeerde langs ’t hotel eene groote fakkeloptocht met treurmuzyk, die op het plein voor de deur, een tydlang pauseerde terwyl verschillende muzykstukken werden uitgevoerd, welke plechtigheid geschiedde [124.] ter eere van een’ pas overleden professor door het gezamentlyk studenten corps.

By het licht der gaslantaarns, wandelde ik daarna, de straten nog een eind door en had alweder tegen de verzoeking te stryden, om in München nog één dag te blyven vertoeven, doch behield gelukkig het verstand de overhand zoo dat ik

Zondag 6 July, s’ morgens te zes uur afreisde. Ik zocht my een doorlopend rijtuig uit, op de sneltrein naar Cöln die langs Ingolstadt reed, waar enorme vestingwerken in aanbouw zyn.

Tot Eichstadt is de landstreek vlak en eentoonig, doch wordt dan verder liefelijker, en bieden fraaye bergpartyen eene aangename afwisseling. Behalve vele kleinere plaatsjes, passeerde ik Audbach, en kwam te 12 uur te Würzburg.

Tot hertoe was de weg my nieuw, doch verder naar Asschaffenburg, kende ik die van de heen reis.

27 Karel de Stoute (1433-1477). Hertog van Bourgondië.

28 Philips de Goede (1396-1467). Hertog van Bourgondië.

29 Godfried van Bouillon (1061-1100). Hertog van Neder-Lotharingen en koning van Jeruzalem.

30 Philippine Welser, een koopmansdochter uit Augsburg, was getrouwd met Ferdinand II (1529-1595), aartshertog van Oostenrijk.

Even als toen, genoot ik veel door het prachtige landschap, ofschoon de verstikkende hitte van 96° Fharenheit [125.] bijna onuitstaanbaar werd. De trein reed over Darmstadt in plaats van Frankfort naar Mainz, en verder langs den linker Rijnsoever.

Tusschen Bingen en Coblenz kwam eene zware donderbui de atmosfeer gelukkig wat afkoelden, en bereikte ik, na eene rid van 16 uur te half elf, moede en bestoven het oude Keulen.

De methode welke door de spoorwegdirectiën in Duitschland, en misschien ook in andere landen gevolgd wordt, om aan de reizigers naar verder gelegen plaatsen, doorlopende rytuigen te geven, bleek mij dien dag van het uiterste belang. Ik deelde myne coupé toch slechts met twee of drie heeren, dat in de warmte, alleraangenaamst is en behoefde ik niet telkens met myne bagage op en neerte-slepen.

Te Coblenz echter was, met den zondag, de toevloed van passagiers zoo groot, dat alle beschikbare ruimte in beslag genomen werd.

Het hotel Disch, waar ik logeerde, was als altyd uitmuntend goed, doch deze maal [126.] byzonder weinig bezocht. Eene verkwikkende nachtrust, restaureerde my geheel van den vermoeijenden rid zoodat ik

Maandag 7 Julij, my met frischen moed weder tusschen de wielen zette. Te zeven uur reed ik per sneltrein het vaderland weder te gemoet, zoodat ik te half elf reeds te Arnhem kwam. Ik vertoefde er tot s'avonds zes uur, en ging toen naar Davo's veste, waar ik in den huisselyken kring, myne reisindrukken mogt mededeelen, en van de vele wonderen verhalen, die myn oog mogt aanschouwen.

Onvergetelyk zullen zij mij zijn, die heerlyke dagen! Veel, zeer veel mogt ik genieten. Ik bezocht eene wereldtentoonstelling, zooals er vroeger nog geene was en kreeg vele vreemde steden en prachtige landschappen te zien, en bovenalles bergen, die heerlyke bergen van de Alpenketen, die altyd hetzelfde, en toch altyd nieuw, mij onderwederstaanbaar tot zich trekken.

Index

- Abtenau 9, 22
 Der Rother Ocks. Logement 22
 Der Post. Logement 22, 23
 Ache, de 27
 Achmed II. Sultan 7, 15
 Ahornspitze, de 34
 Alm, de 26
 Alpen, de (Alpenketen, Alpenland) 7, 14, 24, 25, 26, 27,
 30, 31, 33, 36, 37
 Hoogalpen 31, 32
 Stiermarkensche en Salzburger Alpen 13
 Altmunster. Kasteeltje 20
 Amberg 12
 Amerika 7, 15
 Arnhem 11, 37
 Aschach 13
 Aschaffenburg (Asschaffenburg) 11, 36
Asschepoester. Ballet 16
 Audbach 36
 Augsburg 36
 Bachmaijer. Logementhouder 32
 Baden 20
 Becker, heer F.F. 20, 21, 23, 25, 31
 Baedeker (Baëdeker). Reidgids 18, 28
 Beieren (Beijeren) 7, 21, 29
 Ober Baijern 36
 Zuid Beijeren 23
 Beierse Woud (Baijerische Wald) 12
 België 7
 Berchtesgaden 8, 9, 26, 27, 28
 Hotel De Post (Hotel) 27, 28
 Ramsner landstraat 28
 Salzburger Berchtesgadener landstraat 26
 Bingen 37
 Bohemer Woud (Bohemer Wald, Bohemerwald) 12, 13
 Bormio (Bad Bormio) 18
 Bourgondië 36
 Brabant 7
 Brenner, de 18
 Brennerpas 36
 Brück 30, 31
 Posthuis of Gasthaus Zum Lucashaussl 30
 Tischhorn. Slot 31
 Brussel 17
 Cambrinus. God 12
 Carlsteg, de 34
 Coburg, Hertog van 14
 Colin, Alex. Beeldhouwer 35
 Dachstein, de 22
Dames-orchest 16, 19
 Darmstadt 37
 Delden
 Berend van (Vader) 11
 Mattheus van 7, 33
 Matthieu van (neef) 27
 Denemarken 35
 Deutz (Deuss) 11
 Deventer (Davo's veste) 7, 14, 37
 Station 11
 Donau, de 12, 13, 14, 19
 Donaukanaal, Donau-Durchstich 14, 16
 Donaureis 9
 Donnerkogeln, de 22
 Dreiherrn Spitze, de (Drei Herren spitze) 32
 Duitsland (Deutschland) 8, 15, 35, 36, 37
 Dürrenberg, de (Dürrenberg) 23, 26
 Ebensee 20, 21, 22
 Egypte (Egijpte) 7, 15
 Eichstätt (Eichstadt) 36
 Eiselt, heer A. 21
 Elisabeth Amelie Eugenie van Beieren. Keizerin van
 Oostenrijk 21
 Emmerich 11
 Engeland 7
 Erlauer. Hongaarse wijn 12
 Europa 11, 16, 32
 Falkenstein, de 27
 Ferdinand I. Duits keizer 35
 Ferdinand II. Aartshertog van Oostenrijk 36
 Ferleiten 31
 Tauernhaus. Logement 31
 Fleischer, Friedrich 13, 14
 Franeker 14
 Frankfurt am Main (Frankfort) 9, 11, 37
 Friedbergerstrasse 11
 Hanauer Bahnhof 11
 Hotel Drexel 11
 Frankrijk (Frankryk) 15, 20
 Franz Joseph I. Keizer van Oostenrijk 21
 Fraunkirchen 20
 Freisdorf 11
 Fürth 12
 Fuschthal 9
 Gardameer (Gardasee) 36
 Gastein 23
 Bad Gastein 23, 26
 Geiselhöring 12
 Genève 29
 Gerlos 8, 9, 34
 Erzherzog Franz Carl Klause 34
 Gasthaus Kammerlander 34
 Gerlos, de (Gerlosbeek) 33, 34
 Gerlosthal 33, 34
 Oetscher Wirthshaus 34
 Giessen 11
 Gloggnitz 18
 Gmünd 34
 Gmunden (Gmünden, Gmunde) [Zwitserland] 8, 9, 19, 20,
 21
 Hotel Bellevue (Hotel) 20
 Gmünden [Duitsland] 11
 Godfried van Bouillon (Gottfried van Bouillon). Hertog van
 Neder-Lotharingen 36
 Goizerse 21
 Gölling an der Salzach (Golling) 9, 23
 Hotel de Post 23
 Gosau. Dorp 22
 De Brandwirth 22

Gosau, de 21
 Gosau-Mühl, Gosaumühl 21, 22
 Gosauschmied 22
 Gosauthal 9, 21, 22
 Gosau-Zwang. Viaduct 22
Goudmijn 34
 Graubünden (Graauwbunderland) 12
 Graue Wand, de 26
 Grein 8, 14
 Greinburg. Kasteel 14
 Grosse, Julius. Dichter 27, 28
 Gross-Glockner, de 30
 Gross-Venediger, de 32
 Guldenarm, heer 14
 Hainzenberg, de 34
 Hallein 8, 9, 23, 25, 26
 Sudhaus. Zoutmijn 23
 Zur Gemse. Herberg in de buurt van 26
 Halstatt (Hallstadt) 8, 9, 20, 21, 22
 Hotel See-auere (Hotel) 21, 22
 Hallstätter See (Hallstadtersee) 21
 Hals 13
Handelsblad, het 17
 Hannover 17
 Ex-koning 17
 Harz, de 7
 Haspinger, Graaf van 35
 Heiligenblut 30
 Helgoland 7
 Hellbrunn. Slot 25
 Hendschel. Dienstregeling 18
 Hietzing 17, 18, 19
 Neue Welt, de. Park 17
 Hintersee 29
 St Anthonie kapel 29
 Hirschbühl, de 29
 Hirschbühl-Klausbach, de 29
 Hirschbühl-pas 9
 Hofer, Andreas. Componist 35
 Hohe Göll, de 23
 Hohen-Salzburg. Vesting 24
 Holland 11, 15, 31
 Illsangs Mühle 29
 Ilz, de 12, 13
 Ilzthal 13
 Salvatorkerk. Kapel 13
 Ingent, de 34
 Inn, de 12, 34, 35
 Innsbruck (Innsbrück) 8, 9, 35, 36
 Abdy van Wilten of Wittau 36
 Amras. Slot 36
 Deutsches Kaffehaus 36
 Hofgarten 35
 Hofkerk 35
 Franciscaner- of Hofkerke 35
 Het Goldne Dachl 35
 Hotel Zum-Adler 35
 Neustadt 35, 36
 Station 36
 Triumphpoort 36
 Innstadt 12
 Maria hilff kapel 12
 Innthal 34
 Ischl (Jschl) 8, 9, 20, 21, 22, 23
 Café Casino 21

Vervolg Ischl

 Esplanade 21
 Hotel Zum Kreuz 21
 Kalvariënberg 21
 Salzsudwerk. Zoutmijn 21
 Isel, de 36
 Italië (Italie, Noord-Italië) 7, 8, 11, 33
 Jellickel, heer 21
 Jenbach (Jennbach) 8, 9, 34, 37
 Achenseestrasse, Achensee Strasse 34, 35
 Hotel Bräuhaus 34
 Station 35
 Tratzberg. Kasteel 34
 Jeruzalem 36
 Jura, de 12
 Juxberg, Georg 18, 19
 ----, mevrouw (echtgenoot) 18, 19
 Kammerlinghorn, de 29
 Kanderthal 28
 Kapuzinerberg, de 23, 24
 Karel *de Stoute*. Hertog van Bourgondië 36
 Keulen (Cöln) 9, 11, 17, 36, 37
 Domkerk 17
 Kitzingen 12
 Koblenz (Coblenz) 37
 Hotel Disch 37
 Königssee (Königsee) 9, 27, 28
 Krimml 8, 9, 31, 32, 33
 Krimmlerache (Ache) 32, 33
 Krimmler Tauern, de 33
 Fürst-Schwarzenberg monument 33
 Krimmler Tauern-gletscher 32
 Krimmler-vallen 33
 Kufstein 8, 36
 Lambach 19
 Lapland 7
 Laufen 21
 Leitha-gebergte 18
 Lend 31
 Linz 8, 9, 12, 13, 14, 19
 De Jägermager. Herberg 13
 Hotel Erzherzog Carl 13
 Station 19
 Lodewijk XVI (Lodewyk XVI). Koning van Frankrijk 20
 Lohr 11
 Lohrthal 11
 Lotharingen (Neder-Lotharingen) 36
 Lueg. Pas 23
 Lyklama. Burgemeester 14
 Main, de 11
 Mainz 37
 Maria (de Heilige Maagd) 36
 Maximiliaan I. Duits keizer 35
 Mayrhofen (Maijrhof) 34
 Mechelen 35
 Mecklenburg, Groothertog van 14
 Melk (Mölk) 7, 14, 19
 Benediktijner Abdy 14, 19
 Kerk 19
 Milaan 17
 Domkerk 17
 Galleria Vittorio Emanuele 17
 Mittersill (Mettersill) 8, 9, 31, 33
 Posthuis. Logement 31
 Moezeldal 13

- Monatschlösschen. Villa 25
 Mönchsberg, de (Mönchberg) 23, 24, 25, 26
 Mont Cenis, de 15
 Mozart, Wolfgang Amadeus. Componist 15, 23, 25
 Mühlbach, de 22
 Mülheim 11
 Müllen 26
 München 9, 35, 36
 Carlsplatz 36
 Hotel Bellevue 36
 Hotel Rheinischer Hoff 36
 Station 36
 Müzzzuschlag 18
 Naab, de 12
 Naabthal 12
 Nederland (vaderland) 15, 17, 25, 31, 32, 37
 Neuburg. Klooster 14
 Neukirchen 32
 Neurenberg 12
 Station 12
 Neuthor. Tunnel 26
 Niedernsill 31
 Nussdorf 14
 Oberhaus. Vesting 13
 Obersee 28
 Oberweisbach 30
 Hohlwege [in de buurt van Oberweisbach] 30
 Tiroler landstraat 30
 Offenbach 18, 19
 Oisser, heren 14
 Oostenrijk (Oostenryk) 8, 18, 21, 22, 29, 36
 Ort. Eiland 20
 Öschinen See (Oeschinensee) 28
 Partenstein 11
 Parijs (Parys) 18
 Bal Mabile. Dansgelegenheid 18
 Passau 8, 9, 11, 12, 13, 14
 Dom 12
 Domhof 12
 Donaukade 13
 Hotel Wilder Mann 12
 Innkade 13
 Station 12
 Pater Peter. Monnik 24
 Penzing 17
 Perzie, Sjah van (Shach) 7, 15
 Pfäffers, Gorge de 30
 Pfandelscharte, de 30, 31
 Pforzheim 20
 Philips *de Goede* (Philippus de Goede). Hertog van
 Bourgondië 36
 Pinzgau, de 9, 31, 32, 33
 Pinzgauthal 33
 Pisse-Dacke (Pissevache) 29
 Platte, de (Plattenweg) 33
 Plattenkogel 9, 33
 Pottenbrunn 19
 Praag 11
 Ramsau 9, 29
 Oberes Hotel 29
 Regensburg 11, 12
 Reichenhall 29
 Reichenspitze 34
 Renz. Cirkus 16
 Rhonedal 29
 Richter, heer 13
 Rosenheim 36
 Rottenburg 11
 Rust, mevrouw 18, 19
 Rijn, de (Ryn, Rijnsoever) 7, 13, 37
 Saalfelden 8, 9, 30
 Auwirth of Post. Logement 30
 Saletalp, de 28
 Salzach, de (Salzache) 23, 26, 30, 31, 32
 Salzachbrücke 23
 Salzburg 8, 9, 23, 24, 25, 26
 Actien-Bade Anstalt. Badhuis 26
 Capittelplatz 24
 Capittelschemme 24
 Curhaus 26
 Dom 24
 Franciscaner klooster 24
 Getreidegasse 23
 Hofbrunnen 24
 Hotel Goldne Krone (Hotel) 23, 24, 25, 26
 Kerkhof van St Peter 26
 Klausenpoort 24
 Marstall. Kaserne 24
 Mirabelgarten 25
 Mirabel. Kasteel 23, 26
 Residenzplatz 24
 Station 23, 26
 Steg, de. Brug 26
 Salzburgerland 23
 Salzkammergut 11, 21, 35
 Scherendoner. Logementhouder 31
 Schneeberg, de 18
 Schönbrunn. Paleis 17, 19
 Schönfeldspitz, de 28
 Schwandorf 12
 Schwanthaler, Ludwig von. Beeldhouwer 25
 Schwarzach, de 34
 Schwarzbachfall 23
 Schwarzenberg, Felix zu. Staatsman 15, 33
 Seissenberger Klamme, de 29, 30
 Semmering 8, 9, 18
 Logement Erzherzog Johann 18
 Oude Semmeringer straatweg 18
 Station 18
 Semmering, de 18
 Semmeringerbaan 18
 Sennbach. Stadje 34
 Sieghal 11
 Söldenköpf, de 29
 Speckbacher, Graaf van 35
 Spessart, de 11
 Spundalungen 18
 Steg 21
 Stelvio-pas 18
 St Bartholomä. Jachtslot 28
 Stiermarken 18
 St.-Johann (St Johan). Dorp 23
 St Johann. Eiland 27
 Strasser. Logementhouder 34
 Strauss, Johann (vader) 14
 ----, Johann (zoon) 14, 15, 16, 19
 Strudel, de 14
 Strupberg, de 23
 Stuhgebirge 28
 Sulzthal 12

Sulzbachthal
 Ober Sulzbachthal 32
 Unter Sulzbachthal 32
 Sulzbachwaterval 32
 Tännengebergte 23
 Taunusgebergte 7
 Terleiten 9
 Thorstein, de 22
 Thorwaldsen, Bertel. Beeldhouwer 35
 Tirol (Tyrol) 7, 8, 11, 12, 23, 29, 33, 35, 36
 Traun 8
 Traun, de 20, 21
 Traunfall 9, 20, 22
 Station 20
 Traun See (Traunsee) 9, 20, 21, 22
 Traunstein, de 13, 19
 Traunthal 21
 Triënt, Gorge de 30
 Tristenspitz, de 34
 Tügen 34
 Tusch 30, 31
 Tusch-ache, de 30, 31
 Tuschthal 9, 30
 Venetië (Venetie) 17
 St Marcuskerk 17
 Visser, heer 16
 Wald. Stadje 32
 Walhalla, het 12
 Watzman, de 25, 26, 27, 28
 Watzmanscharte. Bergkam 26
 Weichselbachthal 30
 Bären Wirthshaus 30
 Tuscher- of St Wolfsgangbad 30
 Weissbach, de 29, 30
 Welser, Philippine. Aartshertogin van Oostenrijk 36
 Wenen (Weenen) 7, 8, 9, 11, 12, 13, 14, 15, 17, 18, 19
 Aspern Gasse 17
 Blumensäle 16, 19
 Café de l'Europe 17
 Concordiabad, Concordia zweminrichting 16, 18
 Cur-Salon 17
 Dreher. Restauratie 18
 Franz-Jozefskaaij, Franz-Jozeph's Kaaij 14, 16
 Groenmarkt Am Hoff 16
 Hoff, am 15
 Hofgarten 14
 Hotel Kronprinz Von Oëstereich 17
 Hotel Metropôle 19
 Hotel Weisses Ross, Hotel Ross 12, 14
 Hotel Zum Russischen Hof (Hotel) 14, 15, 16, 18, 19
 Kunsthalle 15
 Landstrasse 14
 Oesterreichische Credit anstalt 15
 Parkring 17
 Prater 15, 16, 18, 19
 Praterstern 15, 16
 Praterstrasse, Praterstraat 14, 15, 16
 Ringstrasse 14, 16
 Schottenring 14, 16
 Sophiën-bad, Sophiën bade anstalt 14, 16
 Sperl. Dansgelegenheid 18
 Sperlgasse 18
 Stadspark 16, 17
 Stephansdom 17
 Stephansplatz 16, 17, 18

Vervolg Wenen
 Südbahnhof (Station) 18
Tentoonstelling, de 14, 15, 16, 17, 18, 37
 Volksgarten, de 14
 Westbahnhoff 19
 Wurstel-Prater, Wurstelprater 16, 19
 Werfen 23
 Wiener Neustadt 8, 18
 Wiener Wald 19
 Wimbach, de 29
 Wimbachklamm 29
 Wimmergrund 34
 Wimmick, de 34
 Workum 14
 Würzburg 11, 36
 Wuter-Pinzgau 30
 Zaberbach, de 34
 Zeeland 7
 Zell-am-See 8, 9, 26, 30, 31
 Zell im Zillerthal (Zell) 8, 9, 30, 34
 Hotel de Post 34
Zigeuners 16
 Zill 26
 Ziller, de 34
 Ziller Tal (Zillerthal) 33, 34, 37
 Maria-Rast-kapel 34
Zout, zoutmijnen 21, 22, 23, 26, 29
 Zwarte Laber, de 12
 Zwarte Woud (Schwarzwald) 12
 Zweden 15
 Zwiezelalp, de 9, 22
 Zwitserland (Zwitzerland) 7, 11, 28, 30

Eerder is in deze serie verschenen:

1	DIERBARE LAURA Brieven van Rudolf Sandberg 1823 – 1830	14.-
2	HOOGH WEL GEBOREN HEER EN NEEF Brieven van de patriot Adolf Warner van Pallandt tot Zuthem 1782 – 1787	8.-
3	NAAR PARIJS Een reisverslag van enige Zwolse heren naar de Franse hoofdstad in 1777	7.⁵⁰
4	LIEVE NAATJE Brieven van Elsje Feith aan Naatje Siertsema, en andere familieleden	8.⁵⁰
5	EENE REYSE NA VLAANDEREN EN BRABAND Een reisverslag van Lambertus Nilant uit 1768	8.⁵⁰
6	AEN ALLE VRINDEN MET RESPECT Correspondentie van familie Nilant 1698 - 1762	9.-
7	VAN FOLIO TOT DUODECIMO Negen particuliere Zwolse bibliotheken	10.-
8	VERLOREN HUISELIJK GELUK Gedichten en overpeinzingen 1795 - 1817	7.⁵⁰
9	BANKROET De ondergang van Johan Willem Simon baron van Haersolte 1810	17.⁵⁰
10	GELIEVE HET DAER HEEN TE DIRIGEREN...
De brieven van Willem V aan Arend Sloet tot Tweenijenhuisen 1771 - 1785	9.-
11	ALLER TREFFENDST EN STOUT De huwelijksreis van J.C. baron van Haersolte naar Duitsland, Zwitserland en Italië in 1837	6.-
12	BROEDER IN APOLLO Brieven en alba amicorum van Zwolse dichters 1800 - 1840	12.-
13	EEN GROTE TOUR Hendrick Jordens in Engeland, Frankrijk, Zwitserland en Duitsland 1684 - 1685	10.-
14	LEVENSBERICHT De autobiografie van J.F. Serrurier 1771 - 1844	11.-
15	EEN HELE COURANT De correspondentie van de familie Bangeman 1804 - 1881	11.-
16	REISEBOEK Vijftien reisverslagen van de jonge graaf van Rechteren Limpurg 1804 - 1813	8.-
17	DE GEWIGTIGSTE GEBEURTENISSEN Het studentendagboek van Adolph F.L. graaf van Rechteren Limpurg 1814-1817	12.-
18	OVER GROTE KEIEN NAAR PARIJS
De huwelijksreis van graaf van Rechteren Limpurg 1824	7.-
19	LIEVE PAPA! Brieven van W.B. Blijdenstein, bankier te Londen aan B.W. Blijdenstein, bankier te Amsterdam 1895-1907	14.-
20	AANGENAME RENCONTRES Drie reisherinneringen aan de Rijn 1821, 1840 en 1865	8.-

21 PERROKIETEN EN PAPAGAYEN, PAPAIJERS EN PISANGS	
Een reis om de wereld 1824 - 1826	7.-
22 SCHOUWSPLEN	
Een reis naar de Middellandse Zee 1834	8.-
23 HET ANKER WORDT GELIGT	
Brieven vanuit de hele wereld van J.C. baron van Haersolte 1824 - 1834	14.-
24 HERINNERINGEN AAN DUITSLAND	
Harzgebergte 1856, Taunusgebergte 1872, Baden-Baden 1902	9.-
25 EN ROUTE	
Drie reisjournalen van Rudolphina gravin van Rechteren 1827, 1836 en 1838	9. ⁵⁰
26 EER EN LUISTER	
Het proces om de havezate Haerst 1786 - 1803	9. ⁵⁰
27 TAL VAN BERGEN EN BOSSCHEN	
Een reis naar Saksen, Bohemen en het Thüringerwoud 1876	8.-
28 GEFNUIKTE AMBITIES	
Geen geld en eer voor onwettigen 1834-1900	10.-
29 EEN WAARLYK PRACHTIG LANDSCHAP	
Een reis door Graubünden en Glarus 1875	8.-
30 AFGEZEIJLD	
Een commissie naar Staats-Vlaanderen 1783	7.-
31 ONBESCHRYFELYK GROOTSCH	
Een wandeling door Zwitserland 1869	9.-
32 WILDROMANTISCH	
Een tocht door Beieren, Tirol en Oostenrijk 1878	8.-
33 EEN ALLERDROEVIGST TREURONEEL	
Een mislukte reis naar Noord-Amerika 1783	7.-
34 EEN ONAFHANGELIJK WIJS EN ALMAGTIG WESEN	
De geloofsbelijdenis van Margaretha Isabella van Ittersum tot Relaeer 1801	10.-
35 TOT LOSSER GEKOMEN	
Het notitieboek van Aleida Leurink 1698-1754	15.-
36 'T IS EENE TOOVERWERELD	
Een bezoek aan de wereldtentoonstelling te Wenen en een tocht in Salzkammergut door Mattheus van Delden 1873	8.-

O V E R I J S S E L S E H A N D S C H R I F T E N

Te bestellen bij Streng, Woesterweg 5, 8162 RW EPE

Tel.: 0578 614388. E-mail: jcstreng@planet.nl